

ΤΕΙ ΠΑΤΡΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ : ΒΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα : Η πολιτική θεωρία του απολυταρχισμού

ΠΑΤΡΑ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4
1. Γενική αναφορά.....	5
2. Η πολιτική εξουσία κατά την αρχαιότητα ως τα Ρωμαϊκά χρόνια...6	
2.1 Εισαγωγή.....	6
2.2 Μυκηναϊκή περίοδος	6
2.3 Έθνος	7
2.4 Πόλις –Κράτος	8
2.5 Πλάτων.....	9
2.6 Αριστοτέλης.....	11
2.7 Σύστημα διακυβέρνησης κατά την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία.....	13
2.8 Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία την εποχή του Κων/νου.....	15
2.9 Συμπεράσματα.....	19
3. Η απόλυτη μοναρχία.....	21
3.1 Γέννηση της απολυταρχίας.....	21
3.2 Συγκρότηση του απολυταρχικού κράτους στην Πρωσία-Ρωσία.....	23
3.3 Χαρακτηριστικά της απόλυτης μοναρχίας.....	23
3.4 Θεωρητικό πλαίσιο της απολυταρχίας.....	25
3.5 Συνθήκες που ευνόησαν την απόλυτη μοναρχία	26
3.6 Θέση και ο ρόλος των ευγενών στη μοναρχική Ευρώπη.....	26
3.7 Οι περιορισμοί της απόλυτης μοναρχίας.....	27
3.8 Πυλώνες δύναμης.....	28
3.9 Απολυταρχικά πολιτεύματα.....	30
4. Κριτική στον απολυταρχισμό.....	34
4.1 Μακιαβέλι.....	34
4.2 Χομπς.....	35
4.2.1 Βασική θεωρία.....	35
4.2.2 Περιγραφή φυσικής κατάστασης.....	36

4.2.3 Αποφυγή των συγκρούσεων.....	39
4.3 Λοκ.....	41
4.3.1 Βασική θεωρία.....	41
4.3.2 Φυσική κατάσταση κατά τον Λοκ.....	43
4.3.3 Το συμβόλαιο.....	44
4.3.4 Δημιουργία νομικού πλαισίου.....	45
4.3.5 Διάκριση εξουσιών κατά τον Λοκ.....	47
4.3.6 Νομιμοποίηση της πολιτικής υποχρέωσης.....	47
4.4 Μοντεσκιέ.....	49
4.5 Ρουσώ.....	50
4.6 Σύγκριση πολιτικών θεωριών.....	51
5. Η απολυταρχία του σήμερα.....	53
5.1 Η απολυταρχία των τραπεζών.....	53
5.2 Η απολυταρχία των ΜΜΕ.....	55
5.3 Η απολυταρχία των εταιρειών.....	58
5.4 Η απολυταρχία της εξαίρεσης.....	59
5.5 Η επικαιρότητα του Χομπς.....	60
6. Βασικά συμπεράσματα.....	62
Βιβλιογραφία.....	64

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην αρχαία ελληνική μυθολογία ο Κράτος, γιος του Πάλλοντος και της Στυγός, αποτελούσε την προσωποποίηση της δύναμης και της κυριαρχίας και ήταν αδερφός της Βίας. Από αυτό προκύπτει η μία από τις δύο βασικότερες σημασίες του όρου “ κράτος ” η οποία έγκειται στην κυριαρχία, τη δύναμη, την εξουσία κάποιου πάνω σε άλλους . Η δεύτερη σημασία του “ κράτους ” είναι η πολιτική και κοινωνική οργάνωση ανθρώπων σε συγκεκριμένη εδαφική έκταση και με ορισμένο φορέα εξουσίας ο οποίος αναλαμβάνει και τη διοίκηση της οργάνωσης αυτής¹ .

Από τον ίδιο τον ορισμό του κράτους συμπεραίνεται ότι αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα και, επομένως, αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής του ανθρώπου. Για αυτό τον λόγο η έννοια, η φύση και η μορφή του κράτους μελετήθηκαν επισταμένα και ενδελεχώς από πληθώρα ερευνητών, επιστημόνων και, γενικότερα, από ανθρώπους του πνεύματος ήδη από τα πρώτα στάδια της ιστορίας. Το κράτος αναπτύχθηκε παράλληλα με την εξέλιξη και την πρόοδο των κοινωνιών, πέρασε πολλές φάσεις και άλλαξε πολλές μορφές στην συνεχή αναζήτηση των ανθρώπων για την ιδανική πολιτεία, την ουτοπία.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις κυριότερες θεωρίες που αναπτύχθηκαν σχετικά με την απολυταρχία και οι οποίες επιχειρούν κατά βάση αφ’ ενός να εξηγήσουν και να αιτιολογήσουν την αναγκαιότητα της ύπαρξής της και αφ’ ετέρου να ασχοληθούν με τα επιμέρους στοιχεία και τις παραμέτρους της. Πολλές πολιτικές θεωρίες προτείνουν επίσης μοντέλα πολιτειών που - κατά τους συγγραφείς τους - αποτελούν την ιδανική πολιτεία, ένα όνειρο ανέφικτο μέχρι στιγμής.

---

¹ “Κράτος είναι οργανωμένη κοινωνία ανθρώπων , εγκατεστημένων σε συγκεκριμένη χώρα, η οποία ασκεί στα μέλη της αυτοδύναμη εξουσία ” Βλ. Δημητρόπουλου Ανδρέα , Γενική συνταγματική θεωρία , Αθήνα-Κομοτηνή , 2004 , σελ. 113

1. ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τα χαρακτηριστικά διακυβέρνησης της απολυταρχικών καθεστώτων, τις αμφισβητήσεις και τις εναντιώσεις που προκάλεσαν, καθώς και τις συνακόλουθες πολιτικές εξελίξεις από την αρχαιότητα μέχρι το σήμερα. Θα δούμε τα χαρακτηριστικά διακυβέρνησης, θεωρίες και απόψεις φιλοσόφων του παρελθόντος και του σήμερα και θα γίνει μια σύγκριση. Με ποια μορφή έρχεται ο απολυταρχισμός και τι προβληματισμούς αφήνει για τον σημερινό τρόπο διακυβέρνησης των κοινωνιών. Ποιός κυβερνά και από ποιούς αρχόμεθα. Το μόνο σίγουρο είναι πως απολυταρχία σημαίνει εξουσία και στις μέρες μας εξουσία είναι το χρήμα. Από τις πιέσεις του διεθνή χώρου στο οικονομικό πρόβλημα της χώρας μας και η μεταφορά του προβλήματος από το κράτος σε περιφερειακό επίπεδο και από το περιφερειακό σε τοπικό επίπεδο και από το τοπικό σε μας προσωπικά. Ίσως έχει έρθει η ώρα να καταλάβουμε πως εμείς οι τοπικές κοινωνίες βγάζουμε του αντιπροσώπους και έχουμε τη δύναμη της αλλαγής των πραγμάτων. Ίσως έχει έρθει η ώρα της άσκησης του κοινωνικού συμβολαίου συνειδητά και όχι συμφεροντολογικά.

2. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΩΣ

ΤΑ ΡΩΜΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

2.1 Εισαγωγή

Στον ελλαδικό χώρο κατά τα χρόνια της αρχαιότητας (από την εποχή του Χαλκού ως τα αλεξανδρινά χρόνια) δεν υπήρξε ποτέ ενιαίο κράτος με την μορφή που το εννοούμε σήμερα. Αντιθέτως, υπήρχαν πολλά κράτη είτε με την μορφή της πόλεως κράτους είτε με την μορφή του έθνους. Αυτές οι δύο μορφές αναλύονται παρακάτω.

Κάθε κράτος είχε διαφορετική μορφή οργάνωσης ανάλογα με τα γεωγραφικά, φυλετικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά του. Ωστόσο, είναι φανερό ότι όλα τα κράτη δομούνταν σύμφωνα με μια κοινή αντίληψη περί της μορφής του κράτους, η οποία επικρατούσε στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο την εκάστοτε χρονική περίοδο.

2.2 Μυκηναϊκή Περίοδος

Κατά την μυκηναϊκή περίοδο επικρατεί μια μορφή κράτους η οποία χαρακτηρίζεται από τον συγκεντρωτικό της χαρακτήρα και την -ιδιαίτερα ανεπτυγμένη για την εποχή της - γραφειοκρατική της οργάνωση. Το οικονομικό, πολιτικό, διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο του κράτους αυτού είναι το ανάκτορο. Ο μονάρχης (ο “ Ράναξ ”, όπως ονομάζεται στην Γραμμική Β΄ γραφή) είναι ο απόλυτος άρχοντας του κράτους και προΐσταται κάθε εξουσίας : είναι ο ανώτατος πολιτικός και δικαστικός άρχων και ρυθμίζει τις οικονομικές σχέσεις τόσο σε διαπροσωπικό όσο και σε διακρατικό επίπεδο. Προΐσταται, επίσης, και της στρατιωτικής εξουσίας, αν και στον εν λόγω τομέα βοηθάτε σημαντικά από τον “ λαΓαγέτα ” (στην Γραμμική Β΄), τον ανώτερο αξιωματούχο του μυκηναϊκού κράτους, ο οποίος έχει τον βαθμό του αρχιστράτηγου. Για την άσκηση των υπολοίπων - πλην της στρατιωτικής - εξουσιών ο μονάρχης έχει στην διάθεσή του ένα καλά οργανωμένο γραφειοκρατικό σύστημα με έδρα το ανάκτορο.

Σε αντίθεση, όμως, με τις θεοκρατικές πολιτικές θεωρίες που εμφανίστηκαν αργότερα αλλά και με τους μονάρχες της ανατολής κατά την ίδια

χρονική περίοδο, ο μυκηναϊκός μονάρχης είναι καθαρά κοσμικός άρχοντας και δεν αναμειγνύεται καθόλου με την θρησκευτική εξουσία. Πιο συγκεκριμένα, ο Ράναξ δεν κατέχει το αξίωμα του αρχιερέα ούτε επικρατεί η πεποίθηση ότι αυτός είναι θεόσταλτος.

2.3 Έθνος

Μετά το τέλος των μυκηναϊκών χρόνων ακολουθούν μεταναστεύσεις και μετακινήσεις πληθυσμών στον ελλαδικό χώρο (κυριότερη είναι η κάθοδος των Δωριέων) με αποτέλεσμα την μεταβολή των συνθηκών και την εμφάνιση δύο νέων μορφών κρατικής οργάνωσης. Οι δύο νέες μορφές κράτους είναι το έθνος και η πόλις-κράτος. Το έθνος² αποτελεί παλαιότερη μορφή και χαρακτηρίζεται από στατικότητα. Κυριότερο χαρακτηριστικό του είναι ότι βασίζεται σε φυλετικά κριτήρια για την συγκρότησή του. Στην κορυφή της πυραμίδας του έθνους βρίσκεται ένας αρχηγός που κατά τους ιστορικούς χρόνους ονομαζόταν ταγός. Αναφέρεται, επίσης, και ως αρχαγέτας ή ως βασιλεύς. Πρέπει να επισημανθεί ότι ο ρόλος του βασιλέως διέφερε σημαντικά ανάλογα με την περιοχή ή την χρονική περίοδο. Για παράδειγμα, στα Ομηρικά Έπη ο βασιλεύς εμφανίζεται διακρινόμενος από απλότητα και δημοκρατικότητα ενώ στην δημοκρατική Αθήνα εμφανίζεται ως κατάλοιπο παλαιότερης εποχής και ο ρόλος του είναι περιορισμένος σε θρησκευτικά καθαρά καθήκοντα (“ άρχων βασιλεύς ”). Η χαρακτηριστικότερη διαφορά του βασιλέως του έθνους από τον άνακτα της μυκηναϊκής περιόδου έγκειται στην δυνατότητα ελέγχου του άρχοντα. Ενώ ο άναξ ήταν υπεράνω πάσης κρίσεως και ελέγχου, ο βασιλεύς υπόκειτο στον έλεγχο είτε της συνελεύσεως των υπηκόων είτε -κυρίως- της συνελεύσεως των στρατιωτών, η οποία είχε μάλιστα και την εξουσία καθαιρέσεώς του. Επιπλέον, ο βασιλεύς ασκούσε τα καθήκοντά του συνεπικουρούμενος από το συμβούλιο των γερωντότερων και σοφότερων της φυλής (των “ βουλευφόρων ”) που σε αρκετές περιπτώσεις είχε λάβει θεσμοποιημένη μορφή, την γερουσία.

---

² “ Ο όρος έθνος δήλωνε αρχικά μια ομάδα με φυλετικό χαρακτήρα , όπως, λ.χ., ήταν οι Αχαιοί , οι Ίωνες και οι Δωριείς . ” Βλ. Ελλάς , τόμος Α΄ , εκδοτικός οργανισμός Πάπυρο,1997σελ.180.

2.4 Πόλις – κράτος

Η πόλις-κράτος αποτελεί το γνωστότερο και χαρακτηριστικότερο πολιτικό σύστημα της Αρχαίας Ελλάδας. Η χαρακτηριστική ιδιομορφία της είναι ότι πρόκειται για πόλη πλήρως ανεξάρτητη που ασκεί αυτοδύναμη εξουσία στο εσωτερικό της και στα γειτονικά της εδάφη. Έφθασε στο απόγειο της δόξας της κατά την Κλασική Περίοδο, οπότε και προσέγγισε την τελειότερη έως τώρα μορφή του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Οι πυρήνες των πόλεων - κρατών πιστεύεται ότι προήλθαν από ομάδες που αποκόπηκαν από τα έθνη κατά την χρονική περίοδο 1000 π.Χ.-800 π.Χ. και πρωτοεμφανίστηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, στα νησιά του Αιγαίου και στην Δυτική Μικρά Ασία.

Τα αίτια του κατακερματισμού των εθνών σε κράτη με ιδιαίτερα περιορισμένη εδαφική έκταση (πρόκειται για πόλεις που αντιστοιχούν σε μικρομεσαίες για τα σημερινά δεδομένα πόλεις) δεν έχουν επιβεβαιωθεί ακόμα. Παρ' όλα αυτά, οι πόλεις - κράτη πληρούσαν τα σύγχρονα κριτήρια προσδιορισμού ενός κράτους³ καθώς υπήρχε συγκεκριμένος λαός και χώρα και η εξουσία της κάθε πόλεως - κράτους ήταν αυτοδύναμη και πλήρως ανεξάρτητη από κάθε εξωτερικό παράγοντα. Οι εννέα άρχοντες (ο “ επώνυμος άρχων ”, ο “ άρχων βασιλεύς ”, ο “ πολέμαρχος ” και οι “ θεσμοθέται ”) αποτελούσαν το εκτελεστικό όργανο της Αθηναϊκής πολιτείας και εκλέγονταν από την Εκκλησία του Δήμου με θητεία ενός χρόνου. Η Βουλή του Αρείου Πάγου αποτελείτο από όσους είχαν διατελέσει άρχοντες και κατά τα πρώτα χρόνια της αθηναϊκής δημοκρατίας είχε σημαντικές εξουσίες, καθώς αποτελούσε το αθηναϊκό “ συμβούλιο των γερόντων ”, ένα παλαιότερο θεσμό αρκετά ισχυρό και με αξιοσημείωτο κύρος. Στη συνέχεια, όμως, και ιδιαίτερα μετά το 462 - 461 π.Χ. οι περισσότερες του εξουσίες του αφαιρέθηκαν για να δοθούν στην Εκκλησία του Δήμου, ενώ αυτό περιορίστηκε κυρίως στην εκδίκαση των σοβαρότερων υποθέσεων της πόλης.

---

³ Βλ. Δημητρόπουλου Ανδρέα, Γενική συνταγματική θεωρία, Αθήνα - Κομοτηνή, 2004, σελ. 113.

Η Εκκλησία του Δήμου αναδείχθηκε σε κυρίαρχο πολιτικό όργανο του αρχαιοελληνικού δημοκρατικού πολιτεύματος. Ουσιαστικά επρόκειτο για την ανώτατη αρχή της δημοκρατικής πολιτείας και από αυτήν απέρρεαν όλες οι εξουσίες αντιθέτως, ονομαζόταν έτσι η επίσημη συνέλευση των πολιτών κάθε αρχαίας ελληνικής πόλεως - κράτους. Ωστόσο, στην Αθήνα αναπτύχθηκε περισσότερο και αποτέλεσε τον πυρήνα, το ζωτικό στοιχείο της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η ελευθερία του λόγου που επικρατούσε στην Εκκλησία του Δήμου ενσάρκωνε κατά τον καλύτερο τρόπο την ιδεολογία του δημοκρατικού κράτους, ότι δηλαδή όλοι οι ενεργοί πολίτες που είχαν πολιτικά δικαιώματα ήταν απόλυτα ίσοι αναμεταξύ τους, δεν υπέκυπταν σε διακρίσεις με βάση οικονομικά ή κριτήρια καταγωγής και όφειλαν να επιτελούν ενεργό ρόλο στην διακυβέρνηση του κράτους τους παίρνοντας τις σημαντικότερες αποφάσεις για όλα τα θέματα που αφορούσαν την πολιτεία.

Το δημοκρατικό αυτό πολίτευμα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την Αθηναϊκή Δημοκρατία, κατά πολλούς αποτελεί την ιδανικότερη μορφή κράτους που έχει εμφανιστεί μέχρι στιγμής. Το μεγάλο πλεονέκτημα της θεωρίας αυτής είναι η ενεργή συμμετοχή όλων των πολιτών στην διακυβέρνηση του κράτους τους και η δυνατότητα της ελεύθερης και χωρίς περιορισμούς έκφρασης της γνώμης κάθε πολίτη, η οποία οδηγούσε σε καλύτερη, βαθύτερη και σφαιρικότερη ανάλυση κάθε ζητήματος και, κατ' επέκτασιν, στην λήψη ορθότερων αποφάσεων.

2.5 Πλάτων

Πέραν, ωστόσο, από τις εφαρμοσμένες πολιτειακές δομές όπως τις παραπάνω, από τις οποίες δύνανται να διεξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα για την ευρύτερη άποψη περί κράτους που επικρατούσε κάθε χρονική περίοδο, υπήρξαν και σπουδαίοι στοχαστές που ασχολήθηκαν με την ιδανική δομή του κράτους και εξέφρασαν τις θεωρίες τους για αυτήν.

Ένας από τους σημαντικότερους ήταν ο Πλάτων, μαθητής του Σωκράτη, ο οποίος προτείνει στο έργο του “ Πολιτεία ” ένα πολιτικό μοντέλο που - κατά την γνώμη του - ήταν το ιδανικό, καθώς ήταν ανεπτυγμένο με κύριο γνώμονα την δικαιοσύνη. Ο Πλάτων θεωρούσε ότι η δικαιοσύνη ήταν αποτέλεσμα της αρμονίας

που προέκυπτε όταν όλα τα πράγματα και όλοι οι άνθρωποι επιτελούσαν το έργο στο οποίο είχαν ταχθεί και δεν αναμιγνύονταν με τις ασχολίες των άλλων. Ο Πλάτων θεωρούσε την πολιτεία ως “ άνθρωπο εν μεγάλω ”⁴, ότι δηλαδή η πολιτεία δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια μεγέθυνση του ανθρώπου. Αντιστοίχισε, επομένως, τα τρία μέρη της ψυχής του ανθρώπου (κατ’ αυτόν) με τις τρεις τάξεις της ιδανικής του πολιτείας. Στο λογιστικόν μέρος αντιστοίχισε την τάξη των φυλάκων αρχόντων- βασιλέων, στο θυμοειδές την τάξη των φυλάκων – επικούρων και στο επιθυμητικόν την τάξη των δημιουργών . Η κατανομή των ανθρώπων στις τάξεις αυτές θα γινόταν με κριτήριο το μέρος της ψυχής που κυριαρχούσε στον κάθε άνθρωπο. Με αυτόν τον τρόπο ο Πλάτων θεωρούσε ότι κάθε άνθρωπος θα ενασχολείτο με αυτό που έπρεπε να ασχοληθεί οδηγούμενος στην αρμονία της ψυχής του. Και, εφ’ όσον όλοι οι πολίτες της ιδανικής πολιτείας θα είχαν προσεγγίσει την αρμονία της ψυχής τους, θα εξασφαλιζόταν και η αρμονία της πολιτείας, η οποία θα την οδηγούσε στην απόλυτη δικαιοσύνη σε σχέση με κάθε θέμα. Και αυτή την πολιτεία που θα διεπόταν από απόλυτη δικαιοσύνη ο Πλάτων την θεωρούσε ως την ιδανική. Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι ο Πλάτων είχε στο μυαλό του την πόλιν - κράτος, στα μέτρα της οποίας θα εφαρμοζόταν η ιδανική πολιτεία. Το πολίτευμα που προτείνει ο Πλάτων δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια μορφή αριστοκρατίας, στην οποία όμως άρχουν οι πραγματικά άριστοι με κριτήριο την αξία τους και όχι την καταγωγή ή τον πλούτο τους. Πρόκειται δηλαδή για μια αριστοκρατία του πνεύματος.

---

⁴ Βλ. Πλάτωνος , Πολιτεία , βιβλ. Δ’ ,κεφ. XI

2.6 Αριστοτέλης

Ο Αριστοτέλης, ένας από τους μεγαλύτερους πανεπιστήμονες που έζησαν ποτέ, εξέφρασε επίσης μια αξιολογική θεωρία περί κράτους, η οποία παρουσιάζεται και αναλύεται στο οκτάτομο έργο του “Πολιτικά”.

Όπως και ο Πλάτωνας, έτσι και ο Αριστοτέλης εξέφρασε την πολιτική του θεωρία στα μεγέθη της πόλεως - κράτους, καθώς αυτή ήταν η πραγματικότητα μέσα στην οποία ανέπτυξαν την σκέψη τους οι δύο μεγάλοι αυτοί φιλόσοφοι . Τότε η πόλις - κράτος εθεωρείτο , αν όχι η μοναδική, τουλάχιστον η ιδανικότερη μορφή που θα μπορούσε να έχει ένα κράτος.

Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι “ φύσει πολιτικόν ζώον ”⁵ και ότι για αυτό τον λόγο η κοινωνία υπάρχει από φυσική αναγκαιότητα. Επίσης, ακολουθώντας μια συλλογιστική πορεία από το μερικότερο προς το γενικότερο, συμπεραίνει ότι η πόλις είναι η ανώτατη μορφή ανθρώπινης κοινωνίας. Επομένως αφού, όπως θεωρεί ο Σταγίρητης φιλόσοφος, κάθε φυσικός οργανισμός σκοπεύει στο αγαθό - λόγω της εντελέχειας της φύσης - η πόλις ως η ανώτερη μορφή φυσικού οργανισμού θα σκοπεύει στο υπέρτατο αγαθό, το οποίο δεν είναι άλλο από την ευδαιμονία . Και, άπαξ και η πόλις κατακτήσει την ευδαιμονία, τότε και οι πολίτες της θα είναι ευδαίμονες. Επιπλέον, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι την ιδανική αυτή πόλις πρέπει να την κυβερνά ο νόμος και μόνο αυτός και οι άνθρωποι απλά να τον υπηρετούν και να τον διαφυλάσσουν, για να καταστεί δυνατή η προαγωγή του αγαθού βίου. Ακόμη, ο Αριστοτέλης, παραμένοντας πιστός στην θεωρία του περί της μεσότητας, χαρακτηρίζει ως το καλύτερο ένα πολίτευμα “ μικτό ”, που τοποθετείται ανάμεσα στα τρία υπάρχοντα πολιτεύματα : την μοναρχία, την αριστοκρατία και την πολιτεία (δημοκρατία).

---

⁵ Αριστοτέλους , Πολιτικά , Βιβλ. Α' , 1253a , 3

Κατά τον Αριστοτέλη όταν ανώτατο όργανο της πολιτείας είναι ένα πρόσωπο, τότε το πολίτευμα καλείται μοναρχία. Όταν είναι περισσότερα του ενός πρόσωπου αλλά ανήκουν στην τάξη των αρίστων (ευγενών), τότε είναι αριστοκρατία. Τέλος όταν ανώτατο όργανο είναι το σύνολο των πολιτών, το πολίτευμα αποκαλείται δημοκρατία. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο τα τρία αυτά πολιτεύματα είναι ορθά μόνον όταν αποβλέπουν στο κοινό συμφέρον, διαφορετικά αποτελούν παρεκβάσεις. Η παρέκβαση της μοναρχίας είναι η τυραννίδα, της αριστοκρατίας η ολιγαρχία και της δημοκρατίας η οχλοκρατία. Προσθέτει, τέλος, ότι οι πολίτες της μεσαίας τάξεως θα πρέπει να υπερισχύουν προκειμένου να εφαρμόζεται έμπρακτα η μεσότητα που θα οδηγήσει την πόλη και όλους τους πολίτες στην ευδαιμονία.

Για τα τρία πολιτεύματα αυτά ο Αριστοτέλης διακρίνει και υποδιαιρέσεις:

Πίνακας 1.

Υποδιαιρέσεις πολιτευμάτων κατά Αριστοτέλη		
Μοναρχία	Αριστοκρατία	Δημοκρατία
· Βασιλεία -ηρωικών χρόνων	· Ολιγαρχία -δια πληρωμής	- Δημοκρατία -ισότητας,
· Βαρβαρική βασιλεία -	μεγάλου τιμήματος	αδιακρίτως ίσα δικαιώματα
απόλυτος, κληρονομική	- Αριστοκρατία -δια	· Δημοκρατία -καθοριζόμενη από
βάσει νόμου	πληρωμής μικρού τιμήματος	μικρά κοινωνικά τμήματα
· Αισυμνητεία βασιλεία -	- Αριστοκρατία -	· Δημοκρατία -καθοριζόμενη από
αιρετή τυραννίδα	κληρονομικής διαδοχής	άμεμπτους πολίτες
· Λακωνική βασιλεία -	- Δυναστεία	· Δημοκρατία
κληρονομική στρατηγία	-κληρονομική αριστοκρατία	καθολικής συμμετοχής
· Παμβασιλεία - ο βασιλεύς	κατά την οποία	· Οχλοκρατία
κύριος των πάντων	κυβερνούν οι άρχοντες	-τα ψηφίσματα υπερβαίνουν των
	και όχι ο νόμος	νόμων

Ο Αριστοτέλης υπήρξε ο πρώτος πολιτικός επιστήμονας και αυτός που έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη της Πολιτικής Επιστήμης όπως την γνωρίζουμε σήμερα, αφού για να οδηγηθεί στη διαμόρφωση της δικής του πολιτικής θεωρίας βασίστηκε στα συμπεράσματά του από την μελέτη διακοσίων περίπου εφαρμοσμένων πολιτευμάτων της εποχής του. Επίσης, υπήρξε ο πρώτος που διαχώρισε την πολιτική εξουσία από την θρησκεία.

2.7 Σύστημα διακυβέρνησης κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ήδη από την εποχή του Οκταβιανού (63 π.Χ.-40 μ.Χ.), ο οποίος είχε ονομασθεί από τη σύγκλητο αύγουστος (σεβαστός), τίτλος με ιερατικό χαρακτήρα, έτεινε προς το συγκεντρωτικό σύστημα. Όταν στον αυτοκράτορα παραχωρήθηκε η μείζων ανθυπατική εξουσία, είχε το δικαίωμα να επεμβαίνει όποτε το έκρινε απαραίτητο και, επομένως είχε τον πλήρη έλεγχο της εξουσίας. Εφέρετο ως ο πρώτος των πολιτών, η εξουσία δεν ήταν κληρονομική και ο ηγεμόνας δεν ήταν υπεράνω των νόμων αλλά υπόκειτο σε αυτούς. Σταδιακά το πολίτευμα που εγκαθιδρύθηκε άρχισε να δανείζεται τις συνήθειες και τα ελληνιστικά ιδανικά της Ανατολής, καθώς χαρακτηριστικό των κρατών που προήλθαν από την αλεξανδρινή αυτοκρατορία ήταν η απεριόριστη και θεοποιημένη δύναμη των μοναρχών. Έτσι, λ.χ., ο αυτοκράτορας Αυρηλιανός (212-275) εγκαθίδρυσε τον απολυταρχικό τύπο διοίκησης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και πρώτος αυτός φόρεσε επίσημα το διάδημα, ενώ οι επιγραφές και τα νομίσματα τον ονόμαζαν «Θεό» και «Κύριο».

Ο Διοκλητιανός (245-313) ανέλαβε την εξουσία την εποχή της μεγάλης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, μια από τις σημαντικότερες επιπτώσεις της οποίας ήταν η εξασθένιση του αυτοκρατορικού θεσμού. Έβαλε λοιπόν σκοπό να λύσει τα μεγάλα προβλήματα της αυτοκρατορίας, όπως το πρόβλημα της διαδοχής του αυτοκρατορικού θρόνου. Για τον λόγο αυτό διαχώρισε τη στρατιωτική από την πολιτική εξουσία και καθιέρωσε το σύστημα της τετραρχίας. Η διοικητική εξουσία διαμοιράστηκε σε δύο αύγουστους που είχαν ίσα δικαιώματα, καθένας εκ των οποίων είχε ως βοηθό ένα καίσαρα, που αναλάμβανε την εξουσία σε περίπτωση θανάτου ή παραιτήσεως του αύγουστου. Το σύστημα αυτό είχε σκοπό να εξαλείψει τις περιπλοκές και τις συνομοσίες της διαδοχής και συγχρόνως να εκμηδενίσει την

επιρροή των λεγεώνων κατά την περίοδο εκλογής νέου αύγουστου.

Οι μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού ήταν τέτοιας έκτασης ώστε μπορεί να θεωρηθεί ως ο δημιουργός ενός νέου τύπου μοναρχίας. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία στην εποχή του εισήλθε σε νέα φάση, απολυταρχική και δεσποτική. Σε κάθε τομέα της κρατικής ζωής ίσχυε αποκλειστικά και μόνο η θέλησή του, χωρίς την ανασταλτική ή ουσιαστική επέμβαση άλλων σωμάτων, όπως π.χ. της συγκλήτου. Η καινοτομία αυτή ήταν σύμφωνη με τις αρχές που είχε θέσει ο Οκταβιανός, καθώς ο αυτοκρατορικός θρόνος εξακολουθούσε να θεωρείται ανώτατη αρχή του κράτους, η οποία μέσω της υιοθεσίας μεταβιβάζεται από τον «άριστο» στον «άριστο». Όμως στην ίδια τη φύση αυτής της εξουσίας είχε σημειωθεί μια ριζική μεταβολή: ο αυτοκράτορας παύει να είναι ο πρώτος πολίτης και γίνεται οριστικά «Κύριος και Θεός», στοιχείο το οποίο διακρινόταν ιδιαίτερα στους εξωτερικούς τύπους που τον περιέβαλαν.

Η αντίληψη για τη θεία υπόσταση των βασιλέων ενδημούσε πάντα στην Ανατολή. Καθώς ένα μέρος αυτής της θείας υπόστασης είχε κληροδοτηθεί στον αυτοκράτορα, θεωρήθηκε ότι θα ήταν χρήσιμο για τους υποτελείς λαούς να θεοποιούνται οι νεκροί αυτοκράτορες. Ο Διοκλητιανός κατάλαβε ότι η δύναμη του αυτοκράτορα θα ήταν μεγαλύτερη και η ζωή του πιο εξασφαλισμένη αν γινόταν ημίθεος, προφανώς επηρεασμένος από τη δυναστεία των Σασσανιδών της Περσίας, η οποία είχε περιβληθεί με μια ακτινοβολία μεγαλοπρέπειας. Έτσι, για να κάνει πιο πιστευτή τη θεία του υπόσταση ισχυριζόταν ότι καταγόταν από το Δία, διευκολύνοντας την είσοδό του στο ρωμαϊκό πάνθεον.

Η ρωμαϊκή αριστοκρατία και οι μορφωμένες τάξεις είχαν βαθιά ριζωμένους συναισθηματικούς δεσμούς με το πάνθεον, επικεφαλής του οποίου ήταν οι επίσημοι θεοί της Ρώμης, με τους οποίους είχαν ταυτιστεί οι ολύμπιοι θεοί των Ελλήνων. Καθώς είχαν ανατραφεί με τους Έλληνες ή Λατίνους κλασικούς, συνέδεαν με τους αρχαίους θεούς την λαμπρή κληρονομιά της τέχνης, της λογοτεχνίας και την ιστορία της Ελλάδας και της Ρώμης. Εντούτοις, πέρα από τους λογοτεχνικούς και ιστορικούς δεσμούς του, το επίσημο πάνθεον ελάχιστο νόημα είχε στον ύστερο ειδωλολατρικό κόσμο. Ακόμη λιγότερο θρησκευτικό περιεχόμενο είχε η επίσημη λατρεία των αυτοκρατόρων, νεκρών ή ζωντανών. Κανείς δεν πίστευε στα αλήθεια ότι οι αυτοκράτορες ήταν θεοί – κανείς λ.χ. δεν προσευχόταν σε αυτούς όταν ήταν άρρωστος ή κινδύνευε, για να θεραπευθεί ή να σωθεί. Η λατρεία τους ήταν απλώς ο παραδοσιακός τρόπος εκδήλωσης του σεβασμού προς

τον αρχηγό του κράτους.

Ο Διοκλητιανός υιοθέτησε πολλές χαρακτηριστικές συνήθειες των μοναρχών της Ανατολής, καθώς υπήρξε ένας αληθινά απόλυτος μονάρχης, ένας αυτοκράτορας-Θεός, που καθιέρωσε στην Αυλή του πολυτέλεια και πολύπλοκο πρωτόκολλο. Δεν μπορούσε να κινείται ελεύθερα ανάμεσα στους υπηκόους του, και ο ίδιος καθώς και καθετί σχετικό με αυτόν θεωρείτο «ιερό» ή «θείο». Ζούσε αποτραβηγμένος σε μια Αυλή με μεγάλη εθιμοτυπία και τον υπηρετούσαν ευνούχοι. Οι υπήκοοί του, όταν πετύχαιναν ακρόαση, έπρεπε να γονατίσουν μπροστά του και να τον προσκυνήσουν, φιλώντας την άκρη του ενδύματός του πριν τολμήσουν να σηκώσουν τα μάτια τους. Φορούσε διάδημα, κόκκινα υποδήματα και πολυτελή πορφυρά ενδύματα. Στα αυτοκρατορικά σύμβολα πρόσθεσε τη σφαίρα και το σκήπτρο, για να δηλώσουν τον ιερό χαρακτήρα της οικουμενικής και πολιτικής εξουσίας αντίστοιχα. Στις απεικονίσεις εμφανίζεται με φωτοστέφανο: καθώς ο νόμος είχε θεία υπόσταση στα μάτια των ρωμαίων, η πηγή αυτού του νόμου ήταν πλέον ο αυτοκράτορας.

Ωστόσο, ένα μέρος της ρωμαϊκής κοινωνίας, οι χριστιανοί, δεν μπορούσε να προσφέρει στον αυτοκράτορα τη λατρεία που επιθυμούσε. Με τη διάκριση που έκαναν «τα του καίσαρος τω καίσαρι» και «τα του Θεού τω Θεώ», δεν δέχονταν να τους υποχρεώνουν να λατρεύουν την πολιτεία. Δεν παραδέχονταν τη λατρεία προς έναν άνθρωπο, έστω και αν αυτός ήταν ο αυτοκράτορας. Ο Διοκλητιανός, από την άλλη, δεν μπορούσε να επιτρέψει στην ισχυρότερη θρησκευτική οργάνωση της αυτοκρατορίας να περιφρονεί το μεγαλείο του, και διέταξε μεγάλους διωγμούς εναντίων των χριστιανών. Τη λύση θα έβρισκε ο Κωνσταντίνος (274-337), ο οποίος κατάφερε να συμβιβάσει τον καίσαρα με τον Θεό.

2.8 Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στην εποχή του Κωνσταντίνου

Μετά την παραίτηση του Διοκλητιανού, οι διακανονισμοί του κατέρρευσαν και ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος μεταξύ της τετραρχίας. Μονοκράτορας έμεινε ο νικητής της διαμάχης, Κωνσταντίνος, γιος του αύγουστου της Δύσης Κωνσταντίου Χλωρού. Τη νίκη του συνέδεσε με ένα όραμα που ισχυρίστηκε ότι είδε: υιοθετώντας για έμβλημά του στο λάβαρο το σημάδι του

σταυρού που φάνηκε στον ουρανό με την επιγραφή «εν τούτω νίκα», οδήγησε νικηφόρα τον στρατό του. Στο εξής, εγκαταλείποντας τη ρωμαϊκή παράδοση, τον θρόνο θα κατέχει κληρονομικά η οικογένεια του Κωνσταντίνου, έτσι ώστε από την άποψη αυτή η διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας να ταυτιστεί με τον δεσποτισμό της Ανατολής. Στηρίγματά του θα ήταν η αφοσίωση του στρατού και η θρησκεία. Ο Κωνσταντίνος συνειδητοποίησε πως μόνο σε αυτά θα μπορούσε να στηριχτεί η δεσποτική εξουσία. Η θέλησή του για προσπάθεια ανόρθωσης της αυτοκρατορίας φάνηκε με δύο κοσμοϊστορικές αποφάσεις, προκειμένου να συσφίξει τις σχέσεις της με τα ανατολικά τμήματα του πληθυσμού, όπου ήταν οι πιο ένθερμοι οπαδοί της νέας θρησκείας. Η πρώτη ήταν το 313, όταν συνυπόγραψε το Έδικτο των Μεδιολάνων, το οποίο για πρώτη φορά έδινε πλήρη νομική αναγνώριση στη χριστιανική κοινότητα και έπαυε τους διωγμούς, και η δεύτερη το 330, με τη μεταφορά της πρωτεύουσας ανατολικά.

Ο Κωνσταντίνος υποστήριξε την Εκκλησία και την ενίσχυσε οικονομικά, με φορολογικές απαλλαγές ή και με χρηματικές παροχές, ώστε να αντεπεξέρχεται στις δαπάνες των έργων ευποιίας που είχε αναλάβει. Παραχώρησε στους επισκόπους δικαστική αρμοδιότητα για το ποιμνίο τους και επενέβαινε διαιτητικά στις μεταξύ των ορθοδόξων και αιρετικών αντιδικίες, παρά το διάταγμα της ανεξιθρησκείας. Για τον λόγο αυτό συγκάλεσε στη Νίκαια το 325 την Οικουμενική Σύνοδο, προκειμένου να διευθετηθεί η έριδα του Αλεξανδρινού ιερέα Αρείου σχετικά με τη φύση της θεότητας του Χριστού. Ο αυτοκράτορας εισήλθε ντυμένος στα πορφυρά του ενδύματα και μετρίοφρονα αρνήθηκε να καθίσει μέχρι που του έδωσαν την άδεια οι επίσκοποι. Αυτό αποκαλείτο δε «επίσκοπος των εκτός της Εκκλησίας», εννοώντας ίσως ότι ήταν υπεύθυνος για τις ψυχές των ειδωλολατρών, απέναντι στους οποίους ήταν ανεκτικός ενώ στους αιρετικούς όχι. Ήταν το πρώτο δείγμα καισαροπαπισμού, καθώς ο Κωνσταντίνος, εκτός του ότι συνέβαλε έτσι στη διαμόρφωση του χριστιανικού δόγματος, ήθελε η χριστιανική Εκκλησία να υπόκειται στο κράτος με τον αυτοκράτορα επικεφαλή. Ο χριστιανισμός για λόγους ευγνωμοσύνης δεν έφερε αντιρρήσεις, κι έτσι ο Κωνσταντίνος δεν είχε πλέον ανάγκη να ισχυρίζεται ότι κατάγεται από άλλους θεούς. Αν και βαπτίστηκε λίγο πριν τον θάνατό του, η ανακήρυξή του ως ισαπόστολου και η αποθέωσή του σύμφωνα με τα ειδωλολατρικά έθιμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας δείχνουν τον εύστοχο πολιτικό χειρισμό του στα θρησκευτικά ζητήματα.

Έτσι η αυτοκρατορία βρήκε στην Εκκλησία τη μεγάλη συνεκτική δύναμη

που χρειαζόταν, καθώς οι υπήκοοί της από πολιτισμική άποψη ήταν πολύ διαφορετικοί.

Η επίδραση του χριστιανικού παράγοντα ήταν χαρακτηριστική και αποφασιστική στις αντιλήψεις για τον αυτοκράτορα. Ενώ παλαιότερα απέληγαν στη θεοποίησή τους, ο χριστιανισμός αλλάζει το ρεύμα τους και εισάγει τη νέα αντίληψη του αυτοκράτορα που τον θέλησε ο Θεός και που μόνο με τη θεία χάρη είναι σε θέση να ασκεί το λειτούργημά του, ως «ύπαρχος του Μεγάλου Βασιλέως». Τούτο στη χριστιανική εσχατολογική αντίληψη σημαίνει ότι ο αυτοκράτορας είναι ο προσωρινός εκπρόσωπος του Θεού επί της γης, ως την ημέρα της επανόδου του «επουράνιου βασιλέως». Η μεταβολή στις αντιλήψεις για τον ηγεμόνα από «αυτοκράτορα Θεό» σε «δούλο Θεού», ταυτόχρονα με την ίδια αντίληψη του αυτοκράτορα ως υποταγμένου στην απόλυτη βούληση του Θεού, αποτελεί το ουσιωδέστερο και πιο καίριο σημείο στην αλλαγή αυτή.

Η επίγεια εικόνα του Θεού θα έπρεπε να ενεργεί κατά μίμησίν του συνεπώς να διέπεται από φιλανθρωπία και να αντιδρά στα όρια του καλύτερου δυνατού κατά οικονομία. Έτσι η χριστιανική σκέψη ενήργησε ως φραγμός στον συγκεντρωτικό και απολυταρχικό χαρακτήρα της αυτοκρατορικής εξουσίας, και συνειδητά ή ασυνειδητά ενστερνίστηκε καίρια διδάγματα του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Οι πολιτικές θεωρίες των αρχαίων φιλοσόφων συνέβαλαν: πρώτον στη θεώρηση του αυτοκράτορα από τους βυζαντινούς ως κάποιου που πρέπει να ασκεί την εξουσία του δίκαια, και δεύτερον στη χριστιανική αντίληψη ότι η αυτοκρατορική εξουσία αποτελεί απλό καθρέπτισμα της ουράνιας βασιλείας, γεγονός που επιβάλλει στον αυτοκράτορα ηθικές δεσμεύσεις. Ενώ ο αυτοκράτορας έπρεπε να προξενεί δέος με την εξουσία του, συνάμα όφειλε να γίνεται αγαπητός με τις αρετές του. Έπρεπε να είναι γενναιόδωρος και επιεικής, αλλά ταυτόχρονα να επιμένει στην επιβαλλόμενη τήρηση του νόμου. Ενώ ήταν η πηγή όλων των νόμων, ο νόμος παρέμενε πάντα ανώτερος από τον επίγειο άρχοντα, καθώς η εξουσία του δεν αποτελούσε δυνατότητα αυθαιρεσίας, αλλά ευκαιρία να διδάξει στους υπηκόους του την τήρηση του δικαίου και της ευνομίας. Μολονότι η μοναδική του θέση καθοριζόταν από τη σχέση του με τον Θεό, όφειλε να είναι ευσεβής, πιστός εν Χριστώ και φιλόχριστος, και αυτά τα χαρακτηριστικά εκφράζονταν στους τίτλους του. Ειδικότερα στα Κεφάλαια Παραινετικά, που αποδίδονται στον Βασίλειο Α΄ (866-867), υπογραμμίζονταν οι χριστιανικές αρχές της αυτοκρατορικής εξουσίας. Ο κατάλογος ήταν επηρεασμένος και από την

κλασική ηθική, καθώς περιλάμβανε εκτός από τη φιλανθρωπία και τη δικαιοσύνη, τη γενναιοδωρία, την αγνότητα, τη φιλαλήθεια, την ευστροφία. Εγκωμιάζαν δε τον αυτοκράτορα ως ειρηνοποιό και όχι ως πολεμιστή. Σύμφωνα με ρωμαϊκές αντιλήψεις, ο αυτοκράτορας ήταν επίσης ο εκλεκτός του λαού και του στρατού, καθώς τυπικά εκλεγόταν από τη σύγκλητο, τον στρατό και τους δήμους.

Ωστόσο, στη θεωρία, η εκλογή αυτή προσλαμβάνονταν ως παρεμβολή του Αγίου Πνεύματος και ως αποκάλυψη της θείας θέλησης. Πιστοποιείται με τις επιφωνήσεις του στρατού και της συγκλήτου και από τον 5ο αιώνα επισφραγιζόταν με θρησκευτική στέψη που πραγματοποιούσε ο πατριάρχης Κωνσταντινούπολης. Κατά την τελετή ο πατριάρχης τοποθετούσε το στέμμα –το οποίο ο Κωνσταντίνος είχε στολίσει με πολύτιμους λίθους κι ένα καρφί από τον σταυρό του Ιησού– στο κεφάλι του αυτοκράτορα ενώ ο λαός αναφωνούσε «άγιος». Πίστευαν ότι η στέψη έκανε τον αυτοκράτορα τοποτηρητή του Παντοδύναμου. Έτσι ο αυτοκράτορας είχε απόλυτη επίγνωση ότι ήταν η κεφαλή της χριστιανικής Εκκλησίας, ο Ύψιστος Αρχιερέυς. Διόριζε τον πατριάρχη, αλλά και τον πάπα όσο καιρό διατηρήθηκε το εξαρχάτο της Ραβέννας. Εκτός από το στέμμα, άλλη κληροδοτημένη ρωμαϊκή συνήθεια ήταν η ύψωση του αυτοκράτορα πάνω στην ασπίδα, καθώς θύμιζε τη στρατιωτική του προέλευση.

Οι δημόσιες εμφανίσεις του αυτοκράτορα γίνονταν με μια τελετουργία που αποτελούσε αντανάκλαση της αρμονικής λειτουργίας του σύμπαντος – είχε μάλιστα και το ίδιο όνομα (τάξις) . Οι υπήκοοί του επικοινωνούσαν μαζί του με ρυθμικές και επαναλαμβανόμενες επευφημίες και όταν γίνονταν δεκτοί σε ακρόαση έπεφταν γονυπετείς στο έδαφος. Ακόμη και οι ξένοι πρέσβεις ήταν υποχρεωμένοι να προσκυνήσουν. Διατηρήθηκε το επίθετο ιερός, ζούσε στο Ιερόν Παλάτιον, ενώ δημιουργήθηκε η υπηρεσία των θείων θησαυρών και της ειδικής περιουσίας. Προκειμένου να ενισχυθεί το γόητρό του αναπτύχθηκαν αναρίθμητες τελετές, οι οποίες πολλές φορές ζητούσαν τη συνδρομή της τέχνης και της επιστήμης. Για τη διεξαγωγή των τελετών στην αυτοκρατορική Αυλή, ο Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος (944-959) στο σχετικό έργο του αναφέρει ότι ο αυτοκράτορας έπρεπε να εμφανίζεται όπως ο «Χριστός εν μέσω των Αποστόλων». Παραταύτα, διαπιστώνουμε ότι κάθε άλλο παρά σύμφωνο με τη χριστιανή ταπεινότητα ήταν το αυλικό πρωτόκολλο, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η σχετική εθιμοτυπία αφορούσε κατεξοχήν την ενίσχυση του πολιτικού θεσμού και όχι αυτό καθαυτό το πρόσωπο του αυτοκράτορα.

Επίσημη έκφραση προβολής του αυτοκρατορικού ιδεώδους, καθώς και ιδανικό μέσο αποτύπωσης και μετάδοσης έντονου συμβολισμού και προπαγάνδας με επίκεντρο την προσωπικότητα του αυτοκράτορα, αποτελούσε το βυζαντινό νόμισμα. Πάνω σε αυτό ο κόσμος έβλεπε τον αυτοκράτορα με στρατιωτική στολή, στεφανωμένο από τον Χριστό ή την Παρθένο (απεικόνιση της θείας καταγωγής της εξουσίας του), συνοδευμένο από τον άγγελο (σύμβολο νίκης και θείας προστασίας), να κρατάει στο ένα χέρι τη σφαίρα με το σταυρό (σημάδι της βυζαντινής οικουμενικότητας) και στο άλλο το λάβαρο ή το σταυρόσχημο σκήπτρο (σύμβολο της ρωμαϊκής και χριστιανικής εξουσίας). Ομοίως και στις εικαστικές απεικονίσεις οι αυτοκράτορες αποτυπώνονται με έντονο θρησκευτικό συμβολισμό. Στην Αγία Σοφία εικονίζεται ένθρονος ο Χριστός και όρθιοι δεξιά και αριστερά το αυτοκρατορικό ζεύγος με φωτοστέφανο κρατώντας τη δωρεά τους, η οποία απεικονίζεται με πουγκί χρυσάφι και με πάπυρο, επιζητώντας την ευλογία του Χριστού. Ό,τι ήταν κατάλληλο για τον αυτοκράτορα ήταν εξίσου κατάλληλο για τον Χριστό. Έτσι από τον 7ο αιώνα έχουμε απεικονίσεις του γήινου αυτοκράτορα να εκτελεί την ίδια πράξη της προσκύνησης μπροστά στον ένθρονο Χριστό, όπως στο ψηφιδωτό της Αγίας Σοφίας, είτε τον Χριστό ντυμένο με λαμπρό ένδυμα να δέχεται τα δώρα και την προσκύνηση των αποστόλων, όπως στον ναό της Santa Pudenziana στη Ρώμη .

2.9 Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, ο θεσμός του αυτοκράτορα, κατά τη μετάβαση από τα ρωμαϊκά στα βυζαντινά χρόνια, υπέστη ριζική μεταβολή. Το καθεστώς σύμφωνα με το οποίο ο αυτοκράτορας θεωρείτο η ανώτατη αρχή του κράτους έπαψε να υφίσταται την εποχή του Διοκλητιανού, η οποία σηματοδότησε το τέλος της ρωμαϊκής ηγεμονίας και τη μετάβαση στο καθεστώς της λεγόμενης δεσποτείας. Ο αυτοκράτορας έπαψε να είναι ο πρώτος πολίτης και έγινε οριστικά «Κύριος και Θεός», στοιχείο το οποίο διακρινόταν ιδιαίτερα στους εξωτερικούς τύπους που τον περιέβαλαν. Παρ' όλα αυτά, ο Διοκλητιανός δεν επέβαλε την κληρονομική διαδοχή του θρόνου, ούτε εξάλειψε την αντίληψη ότι ο αυτοκράτορας ήταν ο ανώτατος άρχοντας του ρωμαϊκού λαού. Αργότερα επικράτησε μια άλλη δομή διακυβέρνησης, καθώς ο Κωνσταντίνος θεμελίωσε νέα αντίληψη για τον

αυτοκράτορα, ταυτίζοντάς τον με τον εκπρόσωπο του Θεού στη γη. Έτσι ο αυτοκράτορας μεταβλήθηκε από αυτοκράτορα-Θεό σε δούλο Θεού. Εκλεγόταν με τη βοήθεια του Θεού και μόνο με τη Θεία Χάρη μπορούσε να ασκεί την εξουσία του. Η διαδοχή του θρόνου έγινε πλέον κληρονομική, ενισχύθηκε η αυλική εθιμοτυπία, ενώ στήριγμα της αυτοκρατορικής εξουσίας αποτέλεσε η θρησκεία. Ουσιαστικά, στη θρησκευτική πολιτική των δύο ανδρών υπήρχε ένας κοινός παρονομαστής: η επιδίωξη για μια ενιαία θρησκεία, η οποία θα ενεργούσε ως εγγυητής της ασφάλειας και της ευημερίας του κράτους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η διαφορά της θρησκευτικής πολιτικής τους αφορούσε κυρίως τον διαφορετικό τρόπο ερμηνείας και προσέγγισης της «ενιαίας θρησκείας».

3. Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

3.1 Γέννηση της Απολυταρχίας

«Το κράτος είμαι εγώ»

Λουδοβίκος ΙΔ' (1643-1715)

Η απολυταρχία -απόλυτη μοναρχία υπήρξε το μοντέλο διακυβέρνησης που κυριάρχησε στην Ευρώπη από τον 16ο μέχρι και τον 18ο αιώνα.

Υπό τον όρο απολυταρχία εννοείται το πολίτευμα, στο οποίο ένας κυρίαρχος - κυρίως ένας βασιλιάς, ένας δικτάτορας ή ένας αυτοκράτορας - κατέχει απεριόριστη δύναμη και μπορεί να την ασκεί στην χώρα του. Σε αυτό το πολίτευμα δεν υπάρχει χωρισμός των εξουσιών. Ο μονάρχης του κράτους ελέγχει και τις τρεις εξουσίες: την νομοθετική, την εκτελεστική και την δικαστική. Σε αντίθεση με την δικτατορία, ο μονάρχης κατέχει την εξουσία νόμιμα μέσω διαδοχής, κυρίως από πατέρα σε γιο.

Η απολυταρχία δημιουργήθηκε στο πρώτο μισό του 17ου αιώνα και έφτασε υπό τον Λουδοβίκο ΙΔ' στο ζενίθ του. Ο Λουδοβίκος ΙΔ' κατόρθωσε να περιορίσει πολύ όλες τις άλλες εξουσίες στο γαλλικό κράτος.

Επίσης ο κλήρος και οι ευγενείς έφθασαν στο σημείο να εξαρτώνται από τον βασιλιά, καθώς χρειάζονταν την οικονομική υποστήριξη του για να πάρουν μέρος στην δαπανηρή ζωή της βασιλικής αυλής. Σε όλα σχεδόν τα κράτη που είχαν απολυταρχία, αυτή συνοδεύτηκε από πολλές μεταρρυθμίσεις στην οικονομία, την διοίκηση και την δικαιοσύνη. Ο στόχος ήταν να δυναμώσει το κράτος και να γίνει πολύ ισχυρό. Ο Ζαν Μπατίστ Κολμπέρ, υπουργός οικονομικών υπό τον Λουδοβίκο ΙΔ', ίδρυσε την οικονομική μορφή του μερκαντισμού, που συγγενεύει με την έννοια του μονοπωλίου. Στην Γαλλία είχαν γίνει βήματα ενίσχυσης της μοναρχικής εξουσίας ήδη από την εποχή του ύστερου Μεσαίωνα, μέσω της συγκρότησης ενός αξιόπιστου γραφειοκρατικού μηχανισμού, της τακτικής είσπραξης φόρων από τους υπηκόους και της ύπαρξης ισχυρού στρατού, λόγω του Εκατονταετούς Πολέμου, ο οποίος συνέβαλε στον περιορισμό των αποσχιστικών τάσεων και την αποδυνάμωση της αριστοκρατίας. Επιπλέον το 1516, ο Γάλλος βασιλιάς απέκτησε

το προνόμιο διορισμού όλων των επισκόπων και ηγουμένων, εδραιώνοντας την πολιτική υπεροχή του έναντι της εκκλησίας. Δύο γεγονότα στη διάρκεια του 16ου αιώνα – οι συνεχείς πόλεμοι με την Ισπανία των Αψβούργων στο Α' μισό και ο εμφύλιος μεταξύ καθολικών και Ουγενότων στο Β' μισό – εξασθένησαν τη γαλλική μοναρχία για δεκαετίες. Ο Ερρίκος Δ' της Ναβάρρας, αποκατέστησε την εσωτερική γαλήνη και με τη βοήθεια του πρωθυπουργού Συλλύ προώθησε τον οικονομικό εκσυγχρονισμό και στις αποικίες της Βόρειας Αμερικής. Ακολούθως, ο Λουδοβίκος ΙΓ' με τη βοήθεια του παντοδύναμου πρωθυπουργού Ρισελιέ, κατά την περίοδο 1624-1642, εξόντωσε τους απείθαρχους ευγενείς και τους Ουγενότους. Ωστόσο, η μοναρχία φτάνει στο απόγειό της την εποχή του Λουδοβίκου ΙΔ', όταν η Γαλλία ήταν με διαφορά η μεγαλύτερη δύναμη στην Ευρώπη. Ο ίδιος ενσάρκωσε την ιδέα της απόλυτης μοναρχίας και πίστευε πως ήταν μονάρχης ελέω θεού από τον οποίο εξαρτιόταν η ευημερία του λαού του. Με τη βοήθεια του βασιλικού συμβουλίου και των υπουργών, κυβέρνησε ως επικεφαλής ενός βελτιωμένου γραφειοκρατικού μηχανισμού που επεκτείνει τις δικαιοδοσίες του σε όλες τις πτυχές της δημόσιας ζωής (διοίκηση, δίκαιο, οικονομία). Φορείς της βασιλικής εξουσίας στην επαρχία ήταν οι βασιλικοί επιμελητές που ασκούσαν τη διακυβέρνηση και οι στρατιωτικοί διοικητές. Ο μονάρχης από την πλευρά του όφειλε να σέβεται την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, τους κανόνες διαδοχής, τη ρωμαιοκαθολική θρησκεία, τη ζωή και τα αγαθά των υπηκόων του. Εκτός της πολιτικής, η απολυταρχία ήταν και οικονομική. Επίσης, στην περίοδο της βασιλείας του συμπεριφέρθηκε αυταρχικά στα θρησκευτικά ζητήματα και αποδυνάμωσε πολιτικά τους ευγενείς. Συγκεντρώνοντας στην πιο λαμπρή αυλή της Ευρώπης, τους πιο ισχυρούς ευγενείς κατάφερε να τους ελέγχει καλύτερα, ενώ ταυτόχρονα προσέδιδε μεγαλύτερο κύρος στη βασιλεία του. Ωστόσο η αυστηρή και συνετή πολιτική του Λουδοβίκου ΙΔ' δεν βρήκε αξίους συνεχιστές κι έτσι από το 1715 μέχρι και την Γαλλική Επανάσταση, στη Γαλλία επικράτησε η αυθαιρεσία, η διαφθορά, η κακοδιαχείριση και η σπατάλη. Τα φαινόμενα αυτά επιδείνωσαν τα ήδη οξυμένα προβλήματα των μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων.

3.2 Συγκρότηση του απολυταρχικού κράτους στην Πρωσία και στην Ρωσία

Ο πρώτος απόλυτος μονάρχης της Πρωσίας ήταν ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640-1688) από την οικογένεια των Χοεντσόλερν. Φρόντισε να δημιουργήσει μόνιμο στρατό και συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης. Επιβλήθηκε στους ευγενείς και συγκρότησε ένα σώμα αξιωματούχων πιστών στον ηγεμόνα. Ο εγγονός του, Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α', συνέχισε το έργο του προκατόχου του. Εισήγαγε την υποχρεωτική στράτευση και επέβαλε ένα συγκεντρωτικό διοικητικό σύστημα, το οποίο εξαρτιόταν άμεσα από τον ίδιο. Αποτέλεσμα των προσπαθειών του ήταν η δημιουργία μιας αξιόπιστης υπαλληλίας.

Ο Μεγάλος Πέτρος της Ρωσίας, επέβαλε δια της βίας έναν εκσυγχρονισμό δυτικού τύπου αγνοώντας προκλητικά τα έθιμα των Ρώσων. Θανάτωσε χιλιάδες υποτιθέμενους αντιπάλους του. Κατήγγησε κάθε ίχνος τοπικής εξουσίας και όλες οι επαρχίες τέθηκαν υπό την επίβλεψη και τις διαταγές μιας αστυνομίας με δικαιοδοσίες σε όλη τη χώρα. Αφαίρεσε κάθε εξουσία από τον ορθόδοξο πατριάρχη Μόσχας, θεσμό που κατήγγησε. Αντίθετα εισήγαγε και εκχώρησε όλες τις θρησκευτικές αρμοδιότητες σε μια ιερή σύνοδο που βρίσκονταν υπό τον έλεγχό του. Επέβαλε φορολογία σε όλους τους τομείς και ενίσχυσε την εγχώρια βιοτεχνία και τις εξαγωγές. Έθεσε τις βάσεις για την συνεργασία με τους ευγενείς προς όφελος και των δύο. Μια παντοδύναμη μυστική αστυνομία, μια ισχυρή εκτεταμένη γραφειοκρατία και μια πειθήνια εκκλησία αποτέλεσαν τα βασικά στηρίγματα της απολυταρχίας στη Ρωσία για ακόμα δύο αιώνες.

3.3 Χαρακτηριστικά της απόλυτης μοναρχίας

Το βασικό χαρακτηριστικό της απολυταρχίας είναι η παντοδυναμία του βασιλέα, και συντίθεται από τρία γνωρίσματα:

- α) τον περιορισμό της δύναμης της ανώτατης αριστοκρατίας,
- β) την τροποποίηση του πολιτικού συστήματος ώστε οι τρεις αρχές, εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική να αποδίδονται από τον βασιλέα και

γ) την ιερότητα του βασιλικού θεσμού και μέσω αυτής την τεκμηρίωση άσκησης απολυταρχικού καθεστώτος.

Το σύστημα διακυβέρνησης της απόλυτης μοναρχίας εδραιώθηκε εν μέσω διαφόρων κοινωνικών και πολιτικών ζυμώσεων από τα τέλη του 16ου αιώνα. Ήδη από τα τέλη του 15ου αιώνα, θεσμοί αντιπροσωπευτικοί για τις πολιτικές σχέσεις στον μεσαιωνικό κόσμο, όπως οι συνελεύσεις των κοινωνικών τάξεων (αστών, εργατών, αριστοκρατών, αγροτών) στις πόλεις και στην επαρχία καταργήθηκαν. Για παράδειγμα, η «Γενική Συνέλευση των Τάξεων», ενός θεσμού που είχε απονεκρωθεί για αιώνες στη Γαλλία, συγκλήθηκε το 1614 για τελευταία φορά. Αντίστοιχη αγνόηση των κοινωνικών συνελεύσεων υπήρξε και σε άλλες χώρες (Πρωσία, Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Ρωσία) με μόνη διαφορά την Αγγλία και το πολύ ισχυρό Κοινοβούλιο της. Οι ηγεμόνες σε χώρες όπως η Αγγλία, η Γαλλία, η Πρωσία, άρχισαν να συγκεντρώνουν στο πρόσωπο τους πλείστες εξουσίες, γεγονός που θορύβησε τόσο τον αριστοκρατικό όσο και τον ανερχόμενο αστικό πληθυσμό των χωρών αυτών. Οι παράγοντες που συνέβαλαν στην εγκαθίδρυση των απολυταρχικών καθεστώτων ήταν τόσο οικονομικοί όσο και κοινωνικοί.

Κύριος οικονομικός παράγοντας που συνέβαλε στην ανάπτυξη της απολυταρχίας υπήρξε η εκμετάλλευση των υπερπόντιων αποικιών που προσέφερε εναλλακτικές πηγές πλουτισμού. Ο πλούτος αυτός αφενός διευκόλυνε την συντήρηση ενός προσαρμοσμένου στην απολυταρχία γραφειοκρατικού μηχανισμού, αφετέρου την διατήρηση ισχυρών και ετοιμοπόλεμων στρατών.

Βασικός κοινωνικός παράγοντας υπήρξε η Μεταρρύθμιση. Η Μεταρρύθμιση πέρα από την θρησκευτική διαφοροποίηση πυροδότησε και κοινωνικές κρίσεις και εξεγέρσεις. Τόσο στις χώρες που επιβλήθηκε (Γερμανία, Κάτω Χώρες, Αγγλία, Σκανδιναβία) όσο και σε χώρες που δεν μπόρεσε να επιβληθεί (Γαλλία, Ισπανία), έδωσε το έναυσμα και την αφορμή για την επιβολή της κοσμικής εξουσίας των βασιλέων έναντι της θρησκευτικής εξουσίας.

Ταυτόχρονα με την Μεταρρύθμιση σημαντικό ρόλο στην άνοδο της απολυταρχίας είχαν οι συνεχείς πόλεμοι (Τριακονταετής πόλεμος, θρησκευτικοί πόλεμοι), οι οποίοι θεμελίωσαν και στήριξαν την ανάγκη δημιουργίας ισχυρών και σταθερών κυβερνήσεων που θα μπορούσαν να εγγυηθούν την ειρήνη, την ασφάλεια και την κοινωνική και πολιτική σταθερότητα για τους λαούς του. Στην ανάγκη αυτή στηρίχθηκε η απολυταρχία προκειμένου να αναδειχθεί ως το κύριο πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης και με την βοήθεια μίας καλά καταρτισμένης

υπαλληλίας διαμόρφωσε τον απαραίτητο γραφειοκρατικό μηχανισμό που συνιστούσε την βάση συγκρότησης ενός οργανωμένου κράτους.

3.4 Θεωρητικό πλαίσιο της απολυταρχίας

Η απολυταρχία ως πολιτικό και οικονομικό σύστημα στηρίχθηκε και δικαιολογήθηκε μέσα από ένα ιδεολογικό πλαίσιο.

Το πολιτικό-ιδεολογικό πλαίσιο του απολυταρχικού συστήματος διαμόρφωσαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε διαφορετικές χώρες δύο από τους μεγαλύτερους πολιτικούς στοχαστές της εποχής, ο Γάλλος Ζάν Μποντέν (1530-1596) και ο Άγγλος Τόμας Χόμπς (1588-1679). Τα έργα και των δύο συγγράφηκαν σε ύφος που σκοπό είχε να τονώσει και να ενισχύσει τα απολυταρχικά καθεστάτα. Ο Μποντέν υποστήριξε την κατάργηση των νομοθετικών και αντιπροσωπευτικών σωμάτων και την πλήρη υποταγή του υπηκόου στον μονάρχη χωρίς το δικαίωμα εξέγερσης. Ο Χόμπς υποστήριξε τη σύναψη ενός κοινωνικού συμβολαίου ανάμεσα στους υπηκόους και στον ηγεμόνα, στον οποίο παραχώρησε πλήρη εξουσία πέρα και έξω από φυσικό ή θεϊκό νόμο με αντάλλαγμα την κοινωνική ασφάλεια.

Εκτός από την πολιτική θεώρηση της απολυταρχίας, τον 16ο αιώνα στη Γαλλία επί βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ΄ εφαρμόστηκε και το μοντέλο της οικονομικής απολυταρχίας μέσω της αναγκαστικής φορολογίας και του Μερκαντισμού (Εμποροκρατίας) με κύριο εκφραστή τον υπουργό οικονομικών Κολμπέρ. Κύριος σκοπός του μερκαντισμού είναι η αύξηση των εσόδων του κράτους μέσω της αύξησης των εξαγωγών σε σχέση με τις εισαγωγές. Η επίτευξη αυτής της οικονομικής πολιτικής πραγματοποιείται με δύο τρόπους α) μέσω της επιβολής δασμών στις εισαγωγές των ξένων προϊόντων, β) στο εσωτερικό της χώρας με την ανάπτυξη μεταποιητικών μονάδων οι οποίες παράγουν προϊόντα με αυστηρότατους, σχεδόν απολυταρχικούς, κανονισμούς κατασκευής, με επιβολή τιμωρίας στις κακοτεχνίες και υποχρεωτική οργάνωση συντεχνιών.

3.5 Συνθήκες που ευνόησαν την απόλυτη μοναρχία

Λόγοι που ευνόησαν την επικράτηση της απολυταρχίας:

- α . Οι νέες πηγές πλούτου, που διευκόλυναν τη συντήρηση ενός ολοένα αυξανόμενου γραφειοκρατικού μηχανισμού.
- β . Η διατήρηση ισχυρού και ετοιμοπόλεμου στρατού, λόγω των συνεχών πολέμων.
- γ . Επιβολή της κοσμικής εξουσίας στη θρησκευτική, καθοριστική σ' αυτήν την εξέλιξη ήταν η συμβολή της Μεταρρύθμισης.
- δ . Τα δεινά του Τριαντακονταετούς Πολέμου σε συνδυασμό με την κοινωνική κρίση του 17ου αιώνα, ευνόησαν στη δημιουργία ενός κλίματος για ισχυρές και σταθερές κυβερνήσεις που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την ειρήνη και τη σταθερότητα.
- ε . Η συμπόρευση της ανόδου της απόλυτης μοναρχίας με τη συγκρότηση του σύγχρονου κράτους, τη λειτουργία του οποίου δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν μόνοι τους οι ευγενείς και οι κατακερματισμένες ομάδες της φεουδαρχίας.

3.6 Θέση και ο ρόλος των ευγενών στην μοναρχική Ευρώπη

Το απολυταρχικό κράτος διαφύλαξε το φεουδαρχικό κοινωνικό καθεστώς. Οι ευγενείς δεν έχασαν τα προνόμιά τους στην οικονομία και την κοινωνία αλλά συνάμα υπηρέτησαν το απολυταρχικό καθεστώς. Η απολυταρχία δεν εξαφάνισε τα αριστοκρατικά προνόμια, αντίθετα προστάτευσε και σταθεροποίησε την κοινωνική κυριαρχία της κληρονομικής αριστοκρατικής τάξης στην Ευρώπη. Εξάλλου τόσο η αριστοκρατία όσο και η μοναρχία έπεσαν θύματα της Γαλλικής επανάστασης. «Σε όλη τη διάρκεια των Πρώιμων Νέων Χρόνων η κυρίαρχη οικονομική και πολιτική τάξη ήταν η ίδια με τη μεσαιωνική εποχή: η φεουδαρχική αριστοκρατία. Αν και υπέστη βαθιές μεταβολές και μεταμορφώσεις μεταξύ 16ου & 18ου αιώνα, δεν εκτοπίστηκε ποτέ από την πολιτική εξουσία» (Anderson Perry).

Η απολυταρχία σαν σύστημα διακυβέρνησης και ακόμα περισσότερο ως πολιτική φιλοσοφία απέτυχε να σταθεροποιήσει το πολιτικό καθεστώς στην

Ευρώπη για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η Γαλλική Επανάσταση προκάλεσε βίαιες ανατροπές και βαθιά ρήγματα στο πολιτικό σύστημα της Ευρώπης, ενώ ο φιλελευθερισμός και ο κοινοβουλευτισμός ενέπνευσαν την παγκόσμια δύναμη του 19ου αιώνα (Μεγάλη Βρετανία) και την παγκόσμια υπερδύναμη του 20ου αιώνα (Η.Π.Α.).

3.7 Οι περιορισμοί της απόλυτης μοναρχίας

Θεωρητικά η μοναρχική εξουσία κρινόταν απόλυτη, γεγονός που διαφαινόταν μέσα από τους θεσμούς και την νομοθεσία της. Στην πραγματικότητα όμως οι μονάρχες δεν ασκούσαν απόλυτη εξουσία, τουλάχιστον στο βαθμό τον οποίο υποστήριζαν οι θεωρητικοί της απόλυτης μοναρχίας. Οι περιορισμοί στην άσκηση της απολυταρχίας οφείλονται σε διάφορους κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες.

Βασικός οικονομικός παράγοντας υπήρξε η αναγκαστική φορολογία για την κάλυψη των στρατιωτικών αναγκών που σε συνδυασμό με την αναγκαστική στράτευση είχε σαν συνέπεια τις εξεγέρσεις των πληθυσμών. Οι συνεχείς πόλεμοι επηρέαζαν την οικονομία και την ισχύ της εξουσίας. Σε πολιτικό επίπεδο οι μονάρχες προσπαθούσαν να καθυποτάξουν τα όργανα αντιπροσώπευσης των κοινωνικών τάξεων (αριστοκρατών, κλήρου και αστών), που είχαν συγκροτηθεί κατά τον μεσαίωνα, μη λαμβάνοντας υπόψη την γνώμη τους, εμποδίζοντας τη λειτουργία τους, υπονομεύοντας και αποδυναμώνοντάς τα, τοποθετώντας έμπιστους τους στην διοίκηση τους. Οι κοινωνικές τάξεις αλλά και οι τοπικές κοινωνίες εξεγείρονταν εναντίον της προσπάθειας αυτής των μοναρχών να τους ελέγξουν. Πολλές από τις εξεγέρσεις καταπνίγονταν αλλά σε μερικές από αυτές οι επαναστάτες επιβάλλονταν με αποτέλεσμα την υποχώρηση των μοναρχών. Αναγκάζονταν σε αυτές τις περιπτώσεις οι μονάρχες να σεβαστούν δικαιώματα και νόμους των υπηκόων τους και να λάβουν σοβαρά υπόψη τα συμφέροντα των ισχυρών κοινωνικών τάξεων, κυρίως των αριστοκρατών και των αστών.

3.8 Πυλώνες δύναμης

Ο μονάρχης στηρίζεται σε πέντε πυλώνες δύναμης:

α. Στρατός

Ο στρατός είναι απαραίτητος σε έναν μονάρχη, καθώς αυξάνει την δύναμη και την επιρροή του, όχι μόνο στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και στο εξωτερικό. Η Γαλλία είχε το 1664 περίπου 45.000 στρατιώτες ενώ μέχρι το 1703 είχε φτάσει να έχει περίπου 400.000. Έτσι είχε γίνει η ισχυρότερη στρατιωτικά χώρα της Ευρώπης. Ο Λουδοβίκος ΙΔ' χρειαζόταν αυτό τον πολυάριθμο στρατό για να προλάβει τις επαναστάσεις στο εσωτερικό της χώρας του και έτσι να διατηρήσει την απόλυτη εξουσία. Η ανώτερη εντολή στον στρατό άνηκε σε αυτόν. Επιθυμούσε κυρίως να κάνει την Γαλλία ηγέτιδα δύναμη στην Ευρώπη, πράγμα που το κατόρθωσε. Τα τεράστια ποσά χρημάτων που χρειαζόνταν για τη διατήρηση ενός τόσο μεγάλου στρατού ήταν πολύ επιβαρυντικά για την οικονομία του κράτους.

β. Νομοθεσία, δικαστικό σύστημα, διοίκηση

Ο απόλυτος μονάρχης συγκέντρωσε όλες τις δυνάμεις στα χέρια του. Αυτός δημιουργούσε τους νόμους και ήταν ταυτόχρονα ανώτατος δικαστής. Την διακυβέρνηση του κράτους μπορούσε να την αφήσει σε έναν ανώτατο υπουργό, αυτός όμως επέλεξε να είναι ο ένας και μοναδικός κυβερνήτης.

γ. Η βασιλική αυλή

Ο μονάρχης και η αυλή του είναι το επίκεντρο της κοινωνικής και της πολιτιστικής ζωής ολόκληρης της χώρας. Οι ευγενείς και ο κλήρος συμμετέχουν σε φαντασμαγορικές γιορτές, σε χορούς, σε πολυτελή γεύματα, σε κυνήγια, χτίζουν λαμπρά κάστρα. Στην εποχή της απολυταρχίας κέντρο ήταν το τεράστιο και υπέρλαμπρο ανάκτορο των Βερσαλλιών. Εξαιτίας της συνεχούς οικονομικής εξάρτησης από τον βασιλιά, ο κλήρος και οι ευγενείς χάνουν την ανεξαρτησία τους.

δ. Η καθολική εκκλησία

Ο μονάρχης είναι ταυτόχρονα αρχηγός και ρυθμιστής της πνευματικής ζωής. Τότε πιστευόταν ότι κυβερνούσε με την χάρη του Θεού. Δηλαδή πάνω από αυτόν δεν βρισκόταν κανένας, εκτός από τον Θεό, ενώ ήταν και ο εκπρόσωπος του Θεού στην γη. Τότε, επειδή υπήρχαν και αρκετοί προτεστάντες, ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΔ' έκανε έναν ολόκληρο αγώνα για να τους διώξει από την Γαλλία.

ε. Μερκαντιλισμός

Ο μερκαντιλισμός χαρακτηριζόταν από μια κεντρική, συστηματική και ενωτική οικονομική πολιτική. Έτσι τα κρατικά έσοδα είναι απαραίτητα για την συντήρηση του στρατού, για την συντήρηση της πολυέξοδης βασιλικής αυλής, καθώς και για την επεκτατική πολιτική. Για αυτό ακολουθήθηκαν τα εξής μέτρα:

- α) αύξηση της εξαγωγής προϊόντων, μείωση των εισαγωγών,
- β) δημιουργία ισχυρού στόλου για την μεταφορά των πρώτων υλών και την αποφυγή τυχόν πολεμικών συγκρούσεων,
- γ) δημιουργία οδικού δικτύου: δρόμοι, κανάλια, γέφυρες, και
- δ) ίδρυση αποικιών σε συνεργασία με εταιρείες εμπορίου, όπου οι αποικίες θα έπρεπε να μείνουν σε απόλυτη εξάρτηση από την μητρόπολη.

στ. Εξάπλωση

Στα πρώτα χρόνια της νεώτερης ευρωπαϊκής ιστορίας η απολυταρχία ήταν πολύ διαδεδομένη στην Ευρώπη και έφτασε σε μεγάλη άνθηση κατά την εποχή του Μπαρόκ. Το κύριο παράδειγμα για μια απολυταρχική εξουσία είναι ο Λουδοβίκος ΙΔ'.

3.9 Απολυταρχικά πολιτεύματα

Τα απολυταρχικά πολιτεύματα, όπου η εξουσία πηγάζει από έναν ή μικρή ομάδα ανθρώπων, συχνά εξυπηρετώντας τα συμφέροντα μιας προνομιάχας ομάδας ανθρώπων.

α. **Απόλυτη μοναρχία** είναι η μορφή μοναρχικού πολιτεύματος, στο οποίο η εξουσία του μονάρχη (βασιλιά, αυτοκράτορα, τσάρου, σουλτάνου, εμίρη, πρίγκιπα, δικτάτορα) δεσμεύεται μόνο από τους κανόνες δικαίου, που θέτει ο ίδιος ως μόνο κυρίαρχο όργανο της πολιτείας. Αρχικά ο μονάρχης ασκούσε εξουσία που θεωρείτο ότι εκπορευόταν από το Θεό. Στην αυτοκρατορική Ρώμη ο λαός μεταβιβάζει στο αυτοκράτορα την εξουσία και τον αποδεσμεύει από τους νόμους για το καλό του έθνους. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνταν στο 13ο αιώνα ο Θωμάς Ακινάτης (1225-1274), που διατυπώνει τη θεωρία της υποταγής. Στη νεότερη Ελλάδα από το 1833 έως το 1843 υπήρχε απόλυτη μοναρχία, την οποία επέβαλαν οι "μεγάλες δυνάμεις" (Αγγλία, Γαλλία και η Ρωσία) με το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου του 1830, ως αντίβαρο στην αναγνώριση του ελληνικού κράτους και εγγύηση ότι ο μονάρχης θα εξυπηρετούσε τα εσωτερικά και διεθνή συμφέροντά τους. Το 1832 συνυπέγραψαν τη Συνθήκη του Λονδίνου με την οποία όρισαν ως μονάρχη της Ελλάδας τον Πρίγκιπα Όθωνα της Βαυαρίας.

β. **Περιορισμένη ή συνταγματική μοναρχία** είναι το πολίτευμα όπου η εξουσία του μονάρχη περιορίζεται από ένα χάρτη δικαιωμάτων των πολιτών (Magna Carta, Σύνταγμα) που δεν μπορεί μόνος του να μεταβάλει ή να καταργήσει. Πρωτοεμφανίζεται στο Μεσαίωνα όπου οι ευγενείς (φεουδάρχες) και ο κλήρος βαθμιαία περιόρισαν τη μοναρχική εξουσία. Στη συνταγματική μοναρχία, ο μονάρχης έχει τις αρμοδιότητες που του παρέχει το Σύνταγμα και εκείνες για τις οποίες δεν προβλέπεται ρητά αρμοδιότητα άλλου οργάνου. Συνταγματική μοναρχία ήταν το πολίτευμα της Ελλάδας από το 1844 έως το 1862. Η μοναρχία δεν ήταν πάντα κληρονομική. Υπάρχει και η Αιρετή μοναρχία όπου ο μονάρχης εκλέγεται από καθορισμένους εκλέκτορες όπως συνέβαινε στην αρχαία Ρώμη, στο Βυζάντιο, και σε ορισμένα κράτη της μεσαιωνικής Ευρώπης.

Τον 19ο αιώνα στην Ευρώπη, παράλληλα με την ευρύτερη καθιέρωση των κοινοβουλίων, εμφανίζεται η κοινοβουλευτική μοναρχία, η οποία είναι μια μορφή περιορισμένης μοναρχίας, όπου οι υπουργοί διορίζονται και παύονται από το μονάρχη αλλά για να παραμείνουν χρειάζονται τη συναίνεση της βουλής. Αποτελεί την τελευταία φάση της μετάβασης προς τη βασιλευόμενη δημοκρατία.

Η μοναρχία θεμελιώθηκε θεωρητικά στην αρχή της κρατικής ουδετερότητας του Benjamin Constant (1767-1830), κατά την οποία για να μην κατακερματιστεί η κοινωνία λόγω των αντιμαχόμενων κοινωνικών συμφερόντων χρειάζεται μια εξουσία ουδέτερη, με σύμβολο το μονάρχη, ώστε να διασωθεί η συνοχή και η ενότητα της πολιτείας και προασπιστεί η ακεραιότητα της επικράτειας. Η αρχή αυτή είναι βέβαια το ψευδώνυμο μιας πολιτικής εξουσίας των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων που εξέφραζαν οι μονάρχες. Στόχος της εξουσίας αυτής είναι να εξυψωθεί βγαίνοντας έξω από την πολιτική και κοινωνική αμφισβήτηση ώστε να εμφανίζεται ως ιστορικά και λογικά νομιμοποιημένη. Η μοναρχία διαρκεί σε κάποιες περιπτώσεις έως σήμερα, αν και σήμερα οι εξουσίες των μοναρχών είναι περισσότερο τυπικές παρά ουσιαστικές.

γ. **Δικτατορία.** Στη δικτατορία μια ομάδα -συνήθως στρατιωτικών- υπό έναν ηγέτη (δικτάτορα), καταλαμβάνει πραξικοπηματικά την εξουσία υπό το πρόσχημα της εσωτερικής αστάθειας, καταργώντας το υπάρχον πολίτευμα και εγκαθιστώντας ένα αυταρχικό. Κύριο χαρακτηριστικό της δικτατορίας είναι η συγκέντρωση της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας στο πρόσωπο του δικτάτορα, η οποία συνδυάζεται και με έλεγχο επί της δικαστικής εξουσίας. Μάρτυρες δικτατοριών είναι οι "αναγκαστικοί νόμοι" και τα "νομοθετικά διατάγματα" που ως όροι υποδηλώνουν ακριβώς ότι δεν έχουν ψηφιστεί από δημοκρατικά εκλεγμένο Κοινοβούλιο. Ο όρος dictator, όσο και αν φαίνεται περίεργο προέρχεται από μια δημοκρατική διαδικασία. Συγκεκριμένα στην αρχαία Ρώμη ένας από τους εκλεγμένους magistratus (υπουργούς) ονομαζόταν dictator και προοριζόταν να αναλαμβάνει την απόλυτη εξουσία σε περιόδους πολεμικών κρίσεων για 6 μήνες προς όφελος της απαραίτητης ευελιξίας του κράτους. Οι σύγχρονες δικτατορίες δεν αυτοαποκαλούνται δικτατορίες και υπό την πίεση της διεθνούς κοινότητας προσπαθούν να αποδεικνύουν ότι οδηγούν τη χώρα τους σταδιακά στη δημοκρατία. Όταν μια δικτατορία ασκεί την εξουσία της κάτω από μια συγκεκριμένη ιδεολογία τότε την εντάσσουμε στα ολοκληρωτικά πολιτεύματα.

δ.Ολοκληρωτικό πολίτευμα (π.χ. φασισμός, εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία, πρώην «υπαρκτός σοσιαλισμός») είναι το πολίτευμα όπου μια ιδεολογία επικρατεί των δικαιωμάτων και ελευθεριών του πολίτη. Ο όρος ολοκληρωτισμός (totalitarianism) εκφράστηκε πρώτη φορά από τον Giovanni Amendola το 1923 ο οποίος με αυτόν τον τρόπο περιέγραφε τον ιταλικό φασισμό της εποχής ως ένα σύστημα διαφορετικό από τα άλλα αυταρχικά πολιτεύματα με την έννοια ότι επιβαλλόταν συνολικά σε όλες τις πτυχές ζωής των ανθρώπων. Το ολοκληρωτικό πολίτευμα ασκείται από έναν ηγέτη και μια μικρή ομάδα εξουσιαστών οι οποίοι στο όνομα της ιδεολογίας κυβερνούν αυταρχικά, εισχωρώντας στις ιδιωτικές πτυχές της ζωής των ανθρώπων και επιχειρώντας την επιβολή και αναπαραγωγή της ιδεολογίας με οιοδήποτε μέσο (προπαγάνδα, εξορίες, φυλακίσεις, δολοφονίες). Στην Ελλάδα παρ' όλο που κατά τον 20 αιώνα υπήρξαν αρκετά πραξικοπήματα στα ολοκληρωτικά πολιτεύματα με ιδεολογικό πλαίσιο μπορούμε εντάξουμε την δικτατορία του Ι. Μεταξά και τη δικτατορία των Συνταγματαρχών.

Πίνακας 2.(Απολυταρχικά πολιτεύματα)

Μοναρχία (Αυτοκρατία –Βασιλεία – Τυραννίδα)	Οι κεντρικές εξουσίες πηγάζουν από έναν άρχοντα, κληρονομικό, σφετεριστή ή ακόμη και εκλεγμένο
Συνταγματική μοναρχία	Μοναρχία με περιορισμούς που ορίζει ένα συνταγματικό κείμενο αρχών που ο μονάρχης δεν μπορεί να τροποποιήσει
Δικτατορία	Οι εξουσίες πηγάζουν από έναν ή περισσότερους -συνήθως στρατιωτικούς - που έχουν ανατρέψει βίαια το ισχύον πολίτευμα
Φασισμός	Οι λαϊκή εξουσία περιορίζεται και μια μονοκρατορική ή ολιγαρχική εξουσία υπηρετεί το έθνος και την επικρατούσα εθνική ομάδα, εις βάρος των μειονοτήτων ή άλλων εθνοτήτων
Αριστοκρατία	Η εξουσία πηγάζει από μια ομάδα ευγενών
Ολιγαρχία	Η εξουσία ασκείται από μια μικρή ομάδα –όχι υποχρεωτικά αριστοκρατικής καταγωγής
Φεουδαλισμός	Ανεξάρτητα από την ύπαρξη κεντρικής εξουσίας, η εξουσία ασκείται περιφερειακά από τοπικούς άρχοντες-γαιοκτήμονες
Θεοκρατία	Η θρησκευτικοί ηγέτες και η θρησκευτική ιδεολογία έχουν

	πρωτεύοντα ρόλο στη λήψη αποφάσεων
Ταξικό πολίτευμα	Μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη επιβάλλεται προς όφελός της στις υπόλοιπες

Πέραν των συγκεκριμένων πολιτικών συστημάτων υπάρχουν διάφορα κοινωνικο - οικονομικά συστήματα και θεωρίες που επιδρούν σημαντικά στον τρόπο διακυβέρνησης. Αυτά είναι:

- Καπιταλισμός (διαχείριση της παραγωγής και των κεφαλαίων από ιδιώτες και ιδιωτικές επιχειρήσεις και καθορισμός των συναλλαγών βάσει της ελεύθερης αγοράς).
- Φιλελευθερισμός (θέτει ως κύριο στόχο τη θρησκευτική, πολιτική ή οικονομική ελευθερία του ατόμου).
- Νέο-φιλελευθερισμός (μείωση του κρατισμού, περιορισμό των παρεμβάσεων του κράτους στην οικονομία και απελευθέρωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από την γραφειοκρατία).
- Σοσιαλισμός (τα μέσα παραγωγής και κατανομής των αγαθών κατέχονται και ελέγχονται από κοινωνικές ομάδες ή το κράτος).
- Κομμουνισμός (η ιδιοκτησία είναι συλλογική και όλοι οι άνθρωποι έχουν ισότιμο κοινωνικό status και δικαιώματα).
- Αναρχισμός (κατάργηση των κεντρικών εξουσιών και προώθηση της αυτοδιαχείρισης με προσωπική ευθύνη που έχει το άτομο για τις πράξεις του απέναντι στον εαυτό του και το κοινωνικό σύνολο).
- Οικοαναρχισμός (υποστηρίζει την κοινωνική μορφή με μικρές αυτόνομες οικοκοινότητες των 50-150 ανθρώπων).
- Εθνικισμός (το έθνος αποτελεί την υπέρτατη αξία και η πολιτική διαμορφώνεται με βάση το συμφέρον της γηγενούς εθνοτικής ομάδας συχνά σε βάρος των μειονοτήτων ή άλλων εθνών) Φασισμός.
- Εθνικοσοσιαλισμός (συνδυασμός σοσιαλισμού και εθνικισμού).

4. ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΣΜΟ

4.1 Μακιαβέλι

Ο Νικόλο Μακιαβέλι ήταν Ιταλός πολιτικός φιλόσοφος. Η θεωρία που αυτός εξέφρασε ήταν ιδιαίτερα ριζοσπαστική και συζητήθηκε αρκετά. Εκφράζεται και αναλύεται στο έργο του « Ο Ηγεμών ».

Η καινοτομία του Μακιαβέλι στο πολιτικό επίπεδο ήταν το ότι αποσυνέδεσε την πολιτική εξουσία τόσο από την θρησκεία όσο και από την ηθική. Φρονούσε ότι στην πολιτική ο μονός νόμος που ίσχυε ήταν αυτός της ζούγκλας (ο νόμος του ισχυροτέρου) και, επομένως, ότι οι ηγεμόνες έπρεπε να είναι πλήρως απαλλαγμένοι και από θρησκευτικές επιταγές και από ηθικούς κανόνες. Στο έργο του δεν ασχολείται τόσο με την ανάλυση των πολιτευμάτων αλλά κυρίως με την φύση της ψυχής του ανθρώπου και το πώς θα πρέπει να είναι ο ηγεμόνας προκειμένου να επιβληθεί σε αυτήν. Ως πολιτεύματα αναγνωρίζει μόνο την δημοκρατία και την ηγεμονία, αλλά εστιάζει το ενδιαφέρον του στην δεύτερη την οποία θεωρεί και ορθότερη σύμφωνα με την πολιτική του φιλοσοφία. Ο Μακιαβέλι έκρινε ότι οι άνθρωποι είναι αχάριστοι, αδυνατούν να αφοσιωθούν πλήρως είτε σε ιδανικό είτε σε ηγέτη, δίνουν πάντα προτεραιότητα στο προσωπικό τους συμφέρον και όταν βρεθούν σε κατάσταση ανάγκης ή κινδύνου ξεχνούν οποιαδήποτε ευεργεσία ή όρκο και στρέφονται με το μέρος του νικητή (εν ανάγκη αλλάζουν στρατόπεδο) προκειμένου να διασφαλίσουν την ακεραιότητα και το ίδιο όφελός τους. Με βάση αυτά, ο ηγεμόνας, για να κυριαρχήσει επί των υπηκόων του, οφείλει να είναι ιδιαίτερα σκληρός, πονηρός, ανελέητος, να εμπνέει δέος στους υπηκόους του και φόβο στους πάσης φύσεως εχθρούς του, να μην είναι πολύ γενναιοδωρος και, τέλος, να δίνει την εντύπωση ότι είναι φιλόανθρωπος, πιστός, ειλικρινής, με ψυχοπόνεση και ευλάβεια, ασχέτως αν πραγματικά είναι ή όχι. Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι ο Μακιαβέλι δεν απορρίπτει την αγάπη, την γενναιοδωρία, την εντιμότητα, την επιείκεια και, γενικότερα, τις αρετές ενός ηγεμόνα, αλλά έχοντας μελετήσει τα υπάρχοντα (φεουδαρχικά κυρίως) κράτη της εποχής του κρίνει ότι αυτές οι αρετές οδηγούν πιο συχνά στην καταστροφή του ηγεμόνα παρά στην ανάδειξή του. Εφ' όσον, λοιπόν, πρωταρχικός στόχος του ηγεμόνα είναι η διατήρηση της εξουσίας του οφείλει να αποφεύγει ο,τιδήποτε δύναται να

αντιστρατευθεί σε αυτήν και, κατ'επέκτασιν, και τις θετικές αρετές που πιθανόν αυτός να έχει .

Συνοψίζοντας, ο Μακιαβέλι στην πολιτική του θεωρία εκφράζει την άποψη ότι ο ηγεμόνας είναι ελεύθερος από οποιαδήποτε θρησκευτικά ή ηθικά διλήμματα να χρησιμοποιεί κάθε μέσο προκειμένου να διατηρήσει ή να αυξήσει την εξουσία του, καθώς αυτό θεωρείται το πλέον αναμενόμενο και λογικό αφού η πολιτική ομοιάζει με την ζούγκλα και επικρατεί και στις δύο ο νόμος της ζούγκλας.

4.2 Χομπς (Hobbes)

4.2.1 Βασική θεωρία

Ο Τόμας Χομπς εξέφρασε μια πολιτική θεωρία που επικρίθηκε έντονα για την σκληρότητα της, την δυσφήμιση του ανθρωπίνου φύλου, μέχρι και για αθεΐα του συγγραφέα της. Αυτή διατυπώνεται στο έργο του Χομπς «Λεβιάθαν».

Ο Χομπς συμεριζόταν την άποψη του Μακιαβέλι ως προς την ανθρώπινη φύση και, μάλιστα, προέβη σε πρωτάκουστα ωμούς ισχυρισμούς, όπως π.χ. ότι οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως αντικοινωνικά όντα και ότι όταν συναναστρέφονται για οποιοδήποτε λόγο διακατέχονται μόνο από μια “ αγοραία συντροφικότητα ” και κανένα άλλο συναίσθημα. Επίσης, η μόνη ισότητα μεταξύ των ανθρώπων, την οποία αναγνώριζε ο Χομπς, είναι η ίση δύναμή τους να φονεύουν ο ένας τον άλλο. Ο Χομπς διέκρινε μια έντονη ανταγωνιστικότητα στην φύση του ανθρώπου, η οποία τον οδηγεί σε υπέρμετρη ματαιοδοξία και φιλοδοξία με απώτερο αποτέλεσμα τον πόλεμο πάντων εναντίον πάντων. Βασισμένος, λοιπόν, στις παραδοχές του αυτές και στην άποψη ότι ο μόνος νόμος της φύσης είναι η αυτοπροστασία διατύπωσε την πολιτική του φιλοσοφία. Σε αυτήν υποστηρίζει ότι ο μόνος ικανός για να εξασφαλίσει αποτελεσματικά την αυτοπροστασία των πολιτών είναι ο Λεβιάθαν (ο κυβερνήτης) στον οποίο οι πολίτες όφειλαν να μεταφέρουν την ατομική τους ισχύ με μια μορφή κοινωνικού συμβολαίου. Πιο απλά, όλοι οι άνθρωποι υποτάσσονταν στον κυβερνήτη με την θέλησή τους και υπό τον όρο ότι αυτός θα τους παρείχε επαρκή προστασία. Η εξουσία του κυβερνήτη δεν υπόκειτο σε έλεγχο ή σε αφαίρεση παρά μόνο σε περίπτωση που αυτός δεν ασκούσε ικανοποιητικά τα καθήκοντά του.

Ο Hobbes έρχεται αρχικά να συμπληρώσει στην αδύνατη ανάλυση Grotius για το κοινωνικό συμβόλαιο κυρίως το σημείο που αφορά την έλλειψη ικανοποιητικής απάντησης στο πρόβλημα της μετάβασης από την φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία. Όπως αναφέρει ο Στυλιανού τόσο ο Grotius όσο και όλοι οι προηγούμενοι στοχαστές του φυσικού δικαίου, επισημαίνουν α) τον τρόπο θέσπισης του κράτους μέσω της εθελούσιας συμφωνίας των μελών του και β) της κυρίαρχης αρχής μέσω της εθελούσιας υποταγής. Αλλά απλά επισημαίνουν, πως ο Hobbes έρχεται να καθορίσει τις διαδικασίες αυτές κατασκευάζοντας ένα νομικό πλαίσιο πάνω στο οποίο θα σχηματιστεί το συμβόλαιο.

4.2.2 Η περιγραφή της φυσικής κατάστασης

Ο Hobbes πριν προχωρήσει στην οριοθέτηση της πολιτικής του θεωρίας έρχεται να απαντήσει, με την λογική και την φαντασία του δεδομένου ότι δεν υπήρχαν ανθρωπολογικές μελέτες στην εποχή του, για το τρόπο μετάβασης από την φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία. Αρχικά ο Hobbes ορίζει την έννοια ελευθερία στο γεγονός ότι δεν υφίστανται δεσμευτικές επιταγές στις σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Ορίζει την ισότητα ως ίση ευκαιρία ζωής και θανάτου μεταξύ των ανθρώπων. Ακολουθώς προσδιορίζει τις βασικές επιδιώξεις του ατόμου στο φυσικό του περιβάλλον δηλ. την επιβίωση, την αυτοσυντήρηση και τέλος την ευδαιμονία. Η τελευταία συνίσταται σε ένα διαρκές κυνήγι επιθυμιών και προκειμένου να επιτελεστεί απαιτεί την απόκτηση δύναμης. Ο κάθε άνθρωπος επιδιώκει να επιβληθεί στον άλλο, να τον υποτάξει στην βούληση του και να ιδιοποιηθεί τα αγαθά του. Η εξουσία αποκτάται μέσω της διαδικασίας συσσώρευσης δύναμης προκειμένου να διασφαλιστούν οι ήδη υπάρχουσες, οδηγώντας τους ανθρώπους σε όλο και μεγαλύτερες συγκρούσεις. Η δύναμη αποτελεί το μέσο επιβίωσης και ικανοποίησης επιθυμιών και η επιβολή της οδηγεί αναπόφευκτα σε συγκρούσεις που φθάνουν ως την απειλή θανάτου ή και τον θάνατο. Τα άτομα επιθυμούν να εξέλθουν από την μόνιμη απειλή θανάτου από τα χέρια του συνανθρώπου. Η απειλή αυτή προκύπτει λόγω των φυσικών δικαιωμάτων των ανθρώπων, αυτών της ελευθερίας και ισότητας. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ο Hobbes θεμελιώνει την φιλοσοφία του όχι στην αναζήτηση του αγαθού, σε μία ιδανική πολιτεία, αλλά στην αποφυγή του

κακού και πιο συγκεκριμένα στην αποφυγή του βίαιου θανάτου.

Ο Χομπς είχε αφετηρία της πολιτικής κοινωνίας το ελεύθερο άτομο, χρησιμοποιώντας μια αναλυτικο-συνθετική μέθοδο προσέγγισης μιας προπολιτικής «φυσικής κατάστασης». Όπως για την κατανόηση της λειτουργίας μιας σύνθετης μηχανής είναι αναγκαία η αποσυναρμολόγησή της, έτσι και η κοινωνία πρέπει να αναλυθεί υποθετικά, στα πρωτεύοντα συστατικά της. Αυτή είναι η «φυσική κατάσταση»⁶.

---

⁶ Στυλιανού,Α., Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ, Αθήνα:Πόλις,2006 βλ.85-88

Για τον Χομπς η ζωή σήμαινε κίνηση για την επιδίωξη της ευτυχίας. Δύναται όμως η αναζήτηση αυτή να φέρει επιβολή της ισχύος στους συνανθρώπους, να επιφέρει ανταγωνισμό και δίψα για δόξα. Αυτή η «φυσική κατάσταση» είναι χαρακτηριστικό της αρχέγονης ανθρωπινής φύσης, με αποτέλεσμα τον πόλεμο «πάντων κατά των πάντων», δημιουργώντας ανασφάλειες από το φόβο του βίαιου θανάτου. Τότε αναζητείται η διασφάλιση της επιβίωσης. Η επιδίωξη της ειρήνης και η προθυμία για ισοδύναμη διατήρηση των δικαιωμάτων με τα άλλα άτομα, ωθεί στην εγκατάλειψη της «φυσικής κατάστασης»⁷ προς μία κοινωνική συμβίωση μέσω ενός συμβολαίου.

Τα άτομα δεν είναι εκ φύσεως κοινωνικά όντα και η δημιουργία πολιτικών κοινωνιών, βασίζεται στο εγωιστικό συμφέρον και την ανασφάλεια του θανάτου. Η χομπσιανή θεωρητική μοντελοποίηση της «φυσικής κατάστασης» αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του νεώτερου «φυσικού δικαίου». Υπερβαίνει κάθε ιστορική πραγματικότητα αλλά όμως είναι αναγκαία για την κατανόηση του μηχανισμού της κοινωνικής δημιουργίας. Βέβαια αποτελεί παράλληλα μόνιμο κίνδυνο και άναρχο εχθρό της κοινωνίας⁸.

---

⁷. Κιτρομηλίδης Π., Νεότερη πολιτική θεωρία. Αθήνα:Σάκκουλας 1992 βλ.21-25

⁸. Στυλιανού,Α., Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ, Αθήνα:Πόλις,2006 βλ.94-101

4.2.3 Αποφυγή των συγκρούσεων

Κατά συνέπεια τα άτομα συγκροτούν πολιτική κοινωνία μέσω της αμοιβαίας συμφωνίας εκχώρησης των φυσικών δικαιωμάτων σε ένα τρίτο πρόσωπο. Μέσω αυτής της σύναψης συμφωνίας, μίας ωφελμιστικής συναλλαγής, τα άτομα παραχωρούν την εξουσία σε μία κρατική οντότητα που δεν υπόκειται σε περιορισμούς και έχει ως καθήκον την εγγύηση ειρήνης, της προστασίας της ζωής των συμβαλλόμενων μερών, των υπηκόων.

Το κράτος είναι ο συνεκτικός ιστός της πολιτικής κοινωνίας (για τον Hobbes κράτος και κοινωνία ιδρύονται με το ίδιο συμβόλαιο) και με την έλλειψη του η κοινωνία αποσυντίθεται και τα μέλη της επανέρχονται στην φυσική κατάσταση που είναι πόλεμος εναντίον όλων. Κατά συνέπεια το αίσθημα του φόβου του θανάτου είναι ο μηχανισμός που νομιμοποιεί την πολιτική εξουσία.

Αυτό είναι το πρώτο βήμα ή αλλιώς ο πρώτος φυσικός νόμος του κοινωνικού συμβολαίου σύμφωνα με τον Hobbes.

Μετά τη φανταστική κοινωνική «αποδόμιση» ο Χομπς ανοικοδομεί την τέλεια πολιτική κοινωνία. Πριν από οποιαδήποτε σύμβαση ο άνθρωπος υποχρεώνεται να αναλογιστεί το συμφέρον για την αυτοσυντήρησή του συγκριτικά με την ισχύ του. Αναγνωρίζει ότι η διατήρηση της ζωής και της ευτυχίας μπορεί να επιτευχθεί μέσω ενός συμβολαίου που να περιέχει ένα πλήρες νομικό πλαίσιο όρων. Το κράτος για τον Χομπς δε δημιουργείται τελεολογικά αλλά είναι συμβολιακό προϊόν που επιφορτίζεται με την εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης. Διακρίνεται έτσι ο εργαλειακός χαρακτήρας του. Το κράτος δομείται από άτομα (σώμα) που υπακούουν σε μια ενιαία βούληση-ηγεμόνα (κεφαλή).

Η αναγκαιότητα φυγής από τη «φυσική κατάσταση» βασίζεται στο έλλογο πάθος του φόβου από βίαιο θάνατο. Μόνο τα παράλογα πάθη οδηγούν τα άτομα σε πόλεμο, ενώ τα έλλογα σε ειρήνη. Ο χομπσιανός μονόδρομος προς το συμβόλαιο με την ταυτόχρονη μεταβίβαση δικαιωμάτων που δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέλη έχοντας σκοπό την ειρήνη. Δυο νόμοι ισχύουν : της αυτοάμυνας και της αμοιβαιότητας μεταξύ των συμβαλλόμενων μελών. Δεν αρκεί μόνο η παραίτηση των φυσικών δικαιωμάτων, αλλά απαιτείται η μεταβίβαση αυτών, για την εισαγωγή στην πολιτική κοινωνία που γίνεται σε ένα τρίτο ανεξάρτητο μέλος από τα συμβαλλόμενα μέρη. Αυτό πλέον υποχρεώνεται να πράττει για λογαριασμό τους.

Ο Χομπς μέσω της συμβολοιακής θεωρίας του και της εφαρμοζόμενης μαθηματικής επιστημολογίας, εγκαθιδρύει την πολιτική επιστήμη. Η πρωτοτυπία του έγκειται στο γεγονός ότι αρνείται κατηγορηματικά οποιαδήποτε σύμβαση μεταξύ ηγεμόνα και συμβαλλόμενων μερών, απορρίπτει τη διάκριση μεταξύ συνένωσης-υποταγής ασπαζόμενος την απολυταρχία. Οικοδόμησε θεωρητικά το πολιτικό κράτος και εξήγησε τη δυσκολία δημιουργίας και συντήρησής του. Το κράτος σαφώς υπήρχε και πριν από τον Χομπς αλλά χωρίς τα «παραχωρηθέντα» ατομικά δικαιώματα.

Το δεύτερο βήμα ή ο δεύτερος νόμος είναι η τήρηση των συναφθέντων συμβάσεων. Ο Hobbes θεωρεί ότι η διατήρηση της συνοχής της κοινωνίας στα πλαίσια του συμβολαίου αυτού απαιτεί η εξουσία του άρχοντα να είναι απόλυτη. Η πολιτική υποχρέωση των υπηκόων πρέπει να είναι ανύπαρκτη κατά τον Hobbes και αυτό το αποκαλεί έναν ορθολογικό κανόνα σύνεσης. Τα προβλήματα της πολιτικής νομιμότητας και της πολιτικής υποχρέωσης διαφοροποιούνται από την Αρχαία πολιτική φιλοσοφία. Η συμβολοιακή νομιμότητα εξαρτάται από τη συγκατάθεση της ανεξάρτητης ατομικής θέλησης. Οι υποσχέσεις που επιβάλλουν τη σύναψη του συμβολαίου και οι υποχρεώσεις των μελών, υπαγορεύονται από ατομικά συμφέροντα. Το συμβόλαιο όμως πρέπει να δηλώνει τη δημιουργία και την ισχύ του πολιτικού κράτους «εκατέρωθεν». Η πολιτική εξουσία πρέπει να είναι νομιμοποιημένη και κοινώς αποδεκτή εξυπηρετώντας τα συμφέροντα των μελών της.

Η πολιτική υποχρέωση στον Χομπς εξαρτάται από τον ηθικό σχετικισμό του υποκειμένου, ως πηγή επιταγών κοινωνικής συμπεριφοράς. Οι υποχρεώσεις-δεσμεύσεις επέρχονται με την εγκατάλειψη της φυσικής ελευθερίας και την παραχώρηση των δικαιωμάτων. Έκτοτε τηρούνται από έναν ανεξάρτητο φορέα-κυρίαρχο που τις επιβάλλει-προστατεύει. Η πολιτική υποχρέωση έχει υπόσταση μόνο συναρτήσει της ύπαρξης μίας πολιτικής εξουσίας.

Εφόσον όμως παραχωρούνται τα φυσικά δικαιώματα στον κυρίαρχο, νομιμοποιούν πλήρως την πολιτική εξουσία που υποχρεούται τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων. Όμως η νομιμότητα λόγω της συναινετικής μεταφοράς των δικαιωμάτων έρχεται σε αντίθεση με το κράτος ισότητας και ελευθερίας. Καταργείται αυταρχικά η ελευθερία συνείδησης και ο συνταγματισμός. Ο Χομπς, θεωρεί ότι η ύπαρξη έστω και απολυταρχικού κράτους είναι καλύτερη από την ανυπαρξία του, δηλαδή τη «φυσική κατάσταση». Όμως λόγω του ψυχολογικού

παράγοντα αναγκάζεται να θέσει όρια στην πολιτική υποχρέωση. Οι άνθρωποι χωρίς όφελος δεν αναλάμβαναν υποχρεώσεις. Ο Χομπς θεωρεί τα άτομα ως υπηκόους, διότι το κράτος δε μπορεί να τους υποχρεώσει να πολεμήσουν και να σκοτωθούν για αυτό. Ο φόβος του θανάτου είναι το έσχατο όριο πολιτικής υποχρέωσης του Χομπς. Άπαξ και παραχωρηθούν τα φυσικά δικαιώματα στον κυρίαρχο πλην αυτού της ζωής, αυτός έχει απόλυτη εξουσία, είναι εγγυητής του συμβολαίου αλλά όχι συμβαλλόμενο μέρος, με μόνη υποχρέωση να μην επεμβαίνει στον ιδιωτικό χώρο των υπηκόων στον βαθμό που δεν παραβαίνουν τους νόμους του ώστε να θέτουν σε κίνδυνο την δημόσια ειρήνη και την ζωή αυτών. Ο Hobbes πέρα από την θεσμική έννοια του συμβολαίου ανάμεσα στους πολίτες και τον άρχοντα αναγνωρίζει και μία ψυχολογική πλευρά επιβολής εξουσίας που εκφέρεται από τον λογικό φόβο για τις συνέπειες που θα έχουν αν δεν το κάνουν. Όσο και αν είναι παράξενο αυτό και παρά τις απολυταρχικές απόψεις του ο πυρήνας της πολιτικής φιλοσοφίας του Hobbes κρίνεται από του μελετητές του, φιλελεύθερος. Σε περίπτωση παρέμβασης του άρχοντα στην ιδιωτική ζωή των πολιτών ο Hobbes αναφέρει ότι το συμβόλαιο ακυρώνεται και το κράτος διαλύεται ενώ οι άνθρωποι γυρίζουν στον φυσικό νόμο, έως ότου γίνει ένα νέο συμβόλαιο. Αρνείται το δικαίωμα επανάστασης εναντίον του κοινωνικού συμβολαίου, μια έννοια που τον διαφοροποιεί από το κοινωνικό συμβόλαιο που θα φέρει όπως θα δούμε παρακάτω ο Locke.

Η πολιτική θεωρία του Χομπς , παρά το γεγονός ότι έδινε περιθώρια αλλαγής του ηγεμόνα σε περίπτωση κακής διακυβέρνησης και δεν πρότεινε ένα ακραία απολυταρχικό πολίτευμα (για τα δεδομένα της εποχής του) , ωστόσο κατακρίθηκε και μισηθήκε ευρέως κυρίως για την απαξιοτική και έντονα υποτιμητική στάση του φιλοσόφου απέναντι στο ανθρώπινο είδος και την φύση του .

4.3 Ο Λοκ (Locke)

4.3.1 Βασική θεωρία

Ο John Locke (1632 – 1704) έζησε σε μία έντονη πολιτικά περίοδο που επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του, το απόσταγμα

της οποίας υπήρξε το έργο του «Δύο Πραγματείες περί Κυβερνήσεως» το οποίο δημοσίευσε αρχικά στο τέλος της θρησκευτικής διαμάχης στην Αγγλία (1648-1660) το 1660 αλλά το ανασκεύασε σε μεγάλο βαθμό για να το δημοσιεύσει ολοκληρωμένο το 1690.

Σύμφωνα με τον Dunn, μελετητή του Locke οι Πραγματείες αποτυπώνουν μία σειρά κρίσεων που κατά τον συγκεκριμένο μελετητή οδηγούν σε θεωρίες:

α) μία κρίση των όσων καθιστούν κατ' αρχάς νόμιμη μία κυβέρνηση, η θεωρία της συναίνεσης.

β) μία κρίση του πώς θα έπρεπε, υπήκοοι και κυβερνώντες, να ερμηνεύουν τις μεταξύ τους σχέσεις, η θεωρία της εμπιστοσύνης.

γ) μία κρίση περί του ότι τα ανθρώπινα όντα μπορούν και δικαιούνται να κατέχουν οικονομικά αγαθά καθώς και η έκταση και τα όρια του δικαιώματος αυτού, η θεωρία της ιδιοκτησίας.

δ) μία κρίση περί των ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα σε διάφορους τύπους ανθρώπινης εξουσίας σε μία οικογένεια ή σε ένα κράτος.

Ο Λοκ θεωρείται προφήτης του καπιταλισμού, απολογητής της αστικής τάξης και υπερασπιστής της κοινωνικής αλληλεγγύης αναζωπυρώνοντας τη μεσαιωνική αντίληψη περί Φυσικού Δικαίου δίνοντάς του κανονιστικό περιεχόμενο. Προσπάθησε να ανασκευάσει τη χομπσιανή σκέψη αλλά αντιτίθεται στον αυταρχισμό της. Διαφώνησε παράλληλα με τον υποστηρικτή της πατριαρχικής μοναρχίας Φίλμερ, που θεωρούσε ότι η καταγωγή του ηγεμόνα προέρχεται από τον Αδάμ έχοντας «θεϊκή» προέλευση.

Οι γνωσιολογικές απόψεις του Λοκ παροτρύνουν το άτομο στη χειραφέτηση από την αυθεντία μέσω της άσκησης του Λόγου, με σκοπό την αληθινή γνώση. Προτεραιότητα είχε η ατομική κρίση και ο καθορισμός της αλήθειας, κατοχυρώνοντας πνευματικά την ατομική αυτονομία του ατόμου. Έτσι ο γνωσιολογικός ατομικισμός του, υπερβαίνει τα «ανθρώπινα αυτόματα» του Χόμπς.

Η θεωρία που διατύπωσε ο Locke στις Δύο Πραγματείες του και την οποία θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε κάτωθι χαρακτηρίζεται από μελετητές του σαν μία θεωρία περί πολιτικής ισότητας και υπευθυνότητας.

4.3.2 Η φυσική κατάσταση κατά τον Locke

Ο Λοκ διαπιστώνει τα ίδια κίνητρα ανθρώπινης συμπεριφοράς με τον Χομπς διακρίνοντας την απόλυτη ελευθερία και ισότητα που δρα στην εξασφάλιση της αυτοσυντήρησης, αντίθετα όμως διατηρεί πιο αριστοτελικές θέσεις. Δείχνει σεβασμό στα φυσικά δικαιώματα, με την ευρύτερη έννοια της ιδιοκτησίας δηλαδή, στη διατήρηση της ζωής, υγείας και υπαρχόντων⁹.

Σε αντίθεση με την ασυδοσία του Χομπς η «φυσική κατάσταση» του Λοκ προϋποθέτει μια «κοινωνικότητα». Οι κοινωνικές σχέσεις προϋπάρχουν οιοδήποτε συμβολαίου, συνδέοντας τη φυσική ζωή με μια διαδικασία κοινωνικής αλλαγής, βασιζόμενη πάνω στις ιδιοκτησιακές σχέσεις. Όμως ο σύνθετος κοινωνικός χαρακτήρας και οι οικονομικές δραστηριότητες, δημιουργούν ανταγωνιστικές συγκρούσεις και ανασφάλειες. Οι δυσκολίες αυτές εντείνονται από την έλλειψη ενός κοινού-αμερόληπτου, κριτή που θα εξασφάλιζε την υπακοή στο ιδιοκτησιακό Δίκαιο. Η ανάγκη για ομαλότητα στη συνέχιση των οικονομικών δραστηριοτήτων, της μάλλον «φθαρτής» παρά «ιδανικής» «φυσικής κατάστασης», ωθεί τα άτομα στη σύναψη ενός συμβολαίου¹⁰.

Ο Λοκ τονίζει την ανεξαρτησία και την αυτονομία του ατόμου έναντι της δουλείας, διότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται «θεωρητικά» με ίσες δυνατότητες ελευθερίας. Ο άνθρωπος γνωρίζει πρακτικά εκ των προτέρων τον ηθικό νόμο και κρίνοντας αποφασίζει να πράξει. Ο «φυσικός νόμος» έχει ορθολογικό και κανονιστικό χαρακτήρα στη «φυσική κατάσταση», με σκοπό τη διαφύλαξη της ζωής, υγείας και της ιδιοκτησίας των ατόμων. Ο Λοκ απέκλεισε τον «εμφύλιον πόλεμο» του Χομπς, εφόσον ο φυσικός νόμος που εκπορεύεται από το Θεό, διευθετεί εκ των προτέρων τις ανθρώπινες σχέσεις. Όμως η «φθορά» του οδηγεί στο συμβιβαστικό συμβόλαιο¹¹.

---

⁹. Κιτρομηλίδης Π., Νεότερη πολιτική θεωρία. Αθήνα:Σάκκουλας 1992 βλ.37

¹⁰. Κιτρομηλίδης Π., Νεότερη πολιτική θεωρία. Αθήνα:Σάκκουλας 1992 βλ.38-39

¹¹. Στυλιανού,Α., Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ, Αθήνα:Πόλις,2006 βλ.130-135

Ο Locke ορίζει την φυσική κατάσταση των ανθρώπων με τον ακόλουθο επαγωγικό τρόπο:

- α) Όλοι οι ενήλικοι άνθρωποι που δεν είναι παράφρονες, διαθέτουν λογική.
- β) Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και με την δυνατότητα χρήσης της λογικής ανεξάρτητα των δυνατοτήτων τους τις οποίες και αναπτύσσουν με τον καιρό.

Ως εκ τούτου όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι μεταξύ τους, ίσοι στα βασικά δικαιώματα τους και ίσοι στα καθήκοντα τα οποία πρέπει να επιτελούν. Άρα στο πλαίσιο αυτής της ισότητας δικαιωμάτων και καθηκόντων και ασχέτως των διαφορετικών ιστοριών τους σε διαφορετικούς χρόνους και τόπους, τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται αντιμέτωπα το ένα με το άλλο μέσα σε αυτό που ο Locke ονομάζει φυσική κατάσταση.

Ενώ στον Hobbes η φυσική κατάσταση μπορεί να γίνει εν μέρει κατανοητή ως εικόνα του πώς θα συμπεριφέρονταν οι άνθρωποι εάν δεν υπόκεινται σε μία πολιτική εξουσία, στον Locke η πρόταση αυτή δεν αναφέρεται καθόλου.

Ο Locke προσδιορίζει την προ-πολιτική ζωή ως φιλειρηνικής ανταλλακτικής κοινωνίας ως μία σύνθεση της ύπαρξης του φυσικού νόμου σε συνδυασμό με μία διάθεση κοινωνικότητας. Στο επόμενο επίπεδο η σταδιακή πολυπλοκοποίηση των κοινωνικών σχέσεων μετά την εισαγωγή του χρήματος και την ανάπτυξη της οικονομίας δημιουργούνται συγκρουσιακές προϋποθέσεις που δεν καταλήγουν όμως στην ακραία κατάσταση που περιγράφει ο Hobbes.

4.3.3 Το συμβόλαιο

Ποιος ο λόγος να αφήσουν οι άνθρωποι αυτόν τον παράδεισο της φυσικής κατάστασης και να συγκροτήσουν κοινωνίες;

Στον Locke η πολιτική κοινωνία συγκροτείται λόγω της φθοράς και της παρακμής της φυσικής κατάστασης. Η απόλυτη ελευθερία που προσδιορίζεται στην φυσική κατάσταση είναι δυνατόν να οδηγήσει σε συγκρούσεις με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να νιώθουν αβεβαιότητα και ανασφάλεια. Η αντιμετώπιση αυτών των κινδύνων και των φόβων είναι η κύρια αιτία για την σύναψη του συμβολαίου κατά τον Locke.

4.3.4 Η δημιουργία ενός νομικού πλαισίου

Μέσα από την ενδεχόμενη σύγκρουση τα άτομα αντιλαμβάνονται την ανάγκη να ζουν σύμφωνα με κοινά παραδεκτούς νόμους και κανόνες που να ρυθμίζουν συνολικά αλλά και λεπτομερώς τις ανθρώπινες σχέσεις με απώτερο σκοπό να μην καταφεύγουν στην αυτοδικία.

Δημιουργείται έτσι η πολιτική κοινωνία που αποφασίζει να λειτουργεί με την αρχή της πλειοψηφίας και αναθέτει σε μία κυβέρνηση τη διασφάλιση των προϋπαρχόντων φυσικών δικαιωμάτων που θεμελιώνει ο φυσικός νόμος.

Σύμφωνα με τον Locke οι άνθρωποι συμφωνούν να εκχωρήσουν σε έναν κοινό τους κυρίαρχο το φυσικό τους δικαίωμα να ασκούν την εκτελεστική εξουσία του νόμου της φύσης, να τον διακηρύσσουν, να τον εφαρμόζουν, και να τον επιβάλλουν. Συναινούν στην κοινή επιδίωξη να θέσουν τον εαυτό τους υπό την όποια ειδική μορφή διακυβέρνησης θα επιλέξει η πλειοψηφία συγκροτώντας με αυτόν τον τρόπο την κοινότητα.

Με αυτόν τον τρόπο συντάσσεται ένα κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ κυβέρνησης και κοινότητας όπου η πρώτη αποδέχεται την ευθύνη να προστατεύει τα αμεταβίβαστα δικαιώματα της δεύτερης: ζωής, ελευθερίας, ιδιοκτησίας. Η θεμελίωση της πολιτικής κοινωνίας στον Λοκ βασίζεται στην περιφρούρηση της ιδιοκτησίας και στο σφρονισμό των παραβιαστών της. Η πολιτική κοινωνία αποκτά ρόλο κανονιστικό ενός δικαίου-κριτή και νομοθέτη. Η συνένωση των ανθρώπων και η εγκατάλειψη της «φυσικής κατάστασης», γίνεται για χάριν της Δικαιοσύνης. Αποτελεί έτσι προσχεδιασμένη κατασκευή, αφήνοντας χώρο στην πολιτική για την κατοχύρωση της αναγκαιότητας και νομιμότητας της κοινωνίας. Η συγκατάθεση της πλειοψηφίας είναι η αναγκαία δύναμη διότι χωρίς αυτή, «ξαναγυρίζουμε» στη «φυσική κατάσταση». Ο Λοκ εμμένοντας σε συμβολαιακούς όρους συγκατάθεσης, προτιμά μια φιλελεύθερη δημοκρατία αντίθετα στην απολυταρχία του Χομπς. Ο Λοκ κατακρίθηκε εκ νέου διότι ξεκινώντας από την ισότιμη ελευθερία μέσω της ιδιοκτησιακής θεωρίας του, κατέληξε σε ταξική διάκριση της κοινωνίας.

Ενώ στην πολιτική κοινωνία του Hobbes, κυβέρνηση και κυρίαρχος είναι συνώνυμα, στον Locke η κυβέρνηση έχει την μορφή διαιτητή, του προσώπου ή του θεσμικού οργάνου που κρίνει τις διαφωνίες και δεν είναι ταυτόσημη με την

κοινωνία. Έργο της κυβέρνησης δεν είναι να θεσπίζει τον νόμο αλλά να εφαρμόζει τον φυσικό νόμο διασφαλίζοντας τα φυσικά δικαιώματα ερμηνεύοντας ή διασαφηνίζοντας τις δύσκολες περιπτώσεις. Η κυβέρνηση δεν δημιουργεί δικαιώματα αλλά προστατεύει τα προϋπάρχοντα φυσικά δικαιώματα, την ελευθερία, την ζωή την ιδιοκτησία. Από εδώ προκύπτει και ο περιορισμένος χαρακτήρας της κυβέρνησης όπου η επιβολή φορολογίας από την μεριά της κυβέρνησης οφείλει να έχει την συγκατάθεση των κυβερνώμενων προκειμένου να μην έρχεται σε αντίθεση με το φυσικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Η θεωρία της ιδιοκτησίας του Λοκ αποτελεί «θεμέλιο πολιτικής οικονομίας». Η ιδιοποίηση αγαθών αποτελεί απαραβίαστο δικαίωμα που θεμελιώνεται ηθικά ως απόρροια της κοινής προέλευσης και ισότητας των ανθρώπων από το Θεό. Κάθε άνθρωπος είναι ιδιοκτήτης του εαυτού του και του μόχθου του. Η διάκριση κατόχου-κατεχόμενου, ελεύθερου-δούλου μεταβάλλει τον «εαυτό» σε περιουσιακό αντικείμενο. Ο μόχθος και η ιδιοκτησία του εαυτού δημιουργούν δικαιώματα ιδιοποίησης περιουσιακών στοιχείων της φύσης στα όρια όμως της αυτοκατανάλωσης. Η συσσώρευση χρήματος και η ανισότητα δημιουργεί ρήξη στις σχέσεις. Τελικά ο «εαυτός» σε μια αστική κοινωνία δηλώνει το φορέα ηθικής ευθύνης. Ο Λοκ δέχτηκε κριτική από τον Μακφερσον για μία «αμφίσημη φυσική κατάσταση» εφόσον η ιδιοποίηση αγαθών μπορεί να παραβαίνει τα ισότιμα φυσικά δικαιώματα.

Κεντρική ιδέα του για την αντίληψη του Locke περί διακυβέρνησης είναι η έννοια της εμπιστοσύνης μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Όταν οι κυβερνώντες προδώσουν την εμπιστοσύνη αθετώντας τους όρους του συμβολαίου η κοινωνία δεν αποσυντίθεται όπως στην περίπτωση του Hobbes αλλά αντικαθιστά την κυβέρνηση ακόμα και με επανάσταση με σκοπό την ενεργοποίηση του φυσικού δικαίου απέναντι στον τύραννο.

Ο Locke αναφέρει ότι η εμπιστοσύνη μεταξύ κυβέρνησης και κοινότητας είναι δυνατόν να καταπέσει είτε με τυραννία είτε με σφετερισμό όπου η κυβέρνηση καταπατά τα φυσικά δικαιώματα των πολιτών. Σε αυτήν την περίπτωση ο Locke προτρέπει έμμεσα, αν και ο ίδιος δεν το παραδέχεται, στην επανάσταση με το να εκπέσει η κυβέρνηση της εξουσίας της ή να διαλυθεί και τα μέλη της κοινότητας να αποκτήσουν μία άλλη κυβέρνηση που θα προστατεύει καλύτερα τα φυσικά τους δικαιώματα.

4.3.5 Διάκριση των εξουσιών κατά τον Locke

Ο Locke υπήρξε ο πρώτος που προσπάθησε με κάποια συστηματικότητα να διακρίνει τις λειτουργίες της κυβέρνησης, την νομοθετική, την εκτελεστική και την ομοσπονδιακή. Αυτό που τόνισε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο είναι η ανάγκη της ύπαρξης ενός κράτους δικαίου όπου η εξουσία θα σέβεται τους κανόνες που θεσπίζει.

Η ύπαρξη ενός αμερόληπτου δικαστή που να έχει την εξουσία να αποφασίζει σε περίπτωση διχογνωμίας αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην θεωρία του Locke παρά το γεγονός ότι δεν περιλαμβάνει στην δικαστική εξουσία στην διάκριση των εξουσιών, κάτι που θα κάνει ο Γάλλος Montesquieu (1689-1755), αλλά την εμπεριέχει στην εκτελεστική εξουσία ως μηχανισμό ποινικής κύρωσης και καταστολής.

4.3.6 Η νομιμοποίηση της πολιτικής υποχρέωσης

Την πολιτική υποχρέωση ο Locke την αντιλαμβάνεται ως σιωπηρή συναίνεση, ως αποδοχή των πλεονεκτημάτων της ιδιότητας του πολίτη, όπως είναι τα κληρονομικά δικαιώματα.

Ο Locke πίστευε ότι η πολιτική υπακοή ήταν ένα απλούστατο και βασικό καθήκον για τους περισσότερους ανθρώπους, και ως εκ τούτου μέσα από το έργο του προσπάθησε να κάνει σαφή διαχωρισμό μεταξύ του καθήκοντος των υπηκόων να υπακούουν και του δικαιώματος των ηγεμόνων να διατάζουν. Ο Locke δομεί την έννοια της πολιτικής υποχρέωσης στους αντισυμβαλλόμενους στο συμβόλαιο ακολουθώντας μίας παραγωγική διαδικασία στηριζόμενη σε ένα σύνολο παραδοχών. Διαπιστώνει ότι στις κοινωνίες, ο μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων έχουν καθήκον να υπακούουν επειδή η κοινωνική ειρήνη και η τάξη αποτελούν προϋποθέσεις για να ζήσουν μία ανθρώπινη ζωή. Οι ηγεμόνες, αντιθέτως, έχουν δικαίωμα να διατάζουν μόνον όταν η άσκηση εξουσίας από μέρους τους και οι διαταγές τους είναι άξιες υπακοής. Εάν οι ίδιοι οι ηγεμόνες απειλούν την κοινωνική ειρήνη και την τάξη, οι υπήκοοί τους έχουν κάθε δικαίωμα να κρίνουν

το βαθμό και την αμεσότητα της απειλής και, αν τα θεωρούν αρκετά σοβαρά, να αντισταθούν στο μέτρο των δυνάμεών τους.

Το «άτομο» του Λοκ στη φυσική κατάσταση υποχρεούται να σέβεται τα φυσικά ιδιοκτησιακά δικαιώματα όμως η «φθορά» του φυσικού νόμου και η έλλειψη κριτή οδηγεί στο Συμβόλαιο. Η υποταγή στο κράτος-ρυθμιστή είναι αναγκαία, αλλά η νομιμοποίηση παύει να ισχύει σε περίπτωση αθέτησης των συμβολαιακών όρων. Ο λαός δύναται να επαναστατήσει γιατί το κράτος θα έπρεπε μόνο να ενσαρκώνει τα συμφέροντα των πολιτών και να δρα ως διαιτητής για τη ζωή, την ελευθερία και την ιδιοκτησία. Η εξουσία είναι νόμιμη μόνο στα όρια των νόμων.

Η κεντρική έννοια στη διακυβέρνηση του Λοκ είναι η εμπιστοσύνη, το καταπίστευμα μεταξύ των κυβερνώντων-κυβερνώμενων. Σε περίπτωση ρήξης, η κοινωνία δεν αποσυντίθεται όπως στον Χομπς, αλλά αντικαθιστά την κυβέρνηση. Η επανάσταση αυτή είναι η προσφυγή του λαού στον ουρανό ενάντια στον ανέμπιστο, προδότη, τύραννο, εξουσιαστή. Είναι φανερό η αντίθεση του Λοκ στην απολυταρχία όπου διακρίνοντας τις εξουσίες απομονώνει και οριοθετεί την νομοθετική που δε μπορεί να υπερβαίνει το φυσικό ιδιοκτησιακό δίκαιο και είθισται να λειτουργεί με σταθερούς κοινούς νόμους. Θα πρέπει για παράδειγμα, να φορολογεί με τη συγκατάθεση του ατόμου εφόσον, το κράτος πρέπει να προστατεύει την ιδιοκτησία του¹².

---

¹². Κιτρομηλίδης Π., Νεότερη πολιτική θεωρία. Αθήνα:Σάκκουλας 1992 βλ.40-44

4.4 Μοντεσκιέ

Ο Μοντεσκιέ ήταν Γάλλος στοχαστής που έζησε τον 18ο αιώνα . Το σημαντικότερο έργο του είναι το “Το Πνεύμα των Νόμων”.

Το έργο αυτό αποτελεί περισσότερο πραγματεία πάνω στα πολιτεύματα και την πολιτική εξουσία παρά αυτούσια θεωρία περί κράτους. Ο Μοντεσκιέ πίστευε στην απόλυτη τάξη που διέπει το σύμπαν - αδυνατούσε να δεχθεί ότι όλη η φύση αλλά και οι άνθρωποι ως σκεπτόμενα όντα ήταν προϊόντα της τύχης - και για αυτό εξέτασε διεξοδικά τις εκφράσεις του φυσικού δικαίου, τα ήθη και τα έθιμα ,τους νόμους και τους πολιτισμούς σε διάφορες και διαφορετικές μεταξύ τους εκφάνσεις . Το βασικότερο στοιχείο της πολιτικής φιλοσοφίας του είναι η τριμερής διάκριση της εξουσίας (για πρώτη φορά) σε : νομοθετική (που θεσπίζει τους κανόνες δικαίου), εκτελεστική (που εφαρμόζει τους κανόνες δικαίου) και δικαστική (που επιλύει τις διαφορές που προκύπτουν από την εφαρμογή των κανόνων δικαίου).

Παρά το γεγονός ότι ο Μοντεσκιέ δεν διατύπωσε κάποια ολοκληρωμένη πολιτική θεωρία, ωστόσο κληροδότησε στο ανθρώπινο γένος μια αρχή ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη και την σταθεροποίηση των δημοκρατικών πολιτευμάτων όπως τα γνωρίζουμε σήμερα. Και το γεγονός ότι σήμερα αυτή η αρχή θεωρείται αυτονόητη καταδεικνύει ακόμα καθαρότερα την σπουδαία αξία της. Σε αυτά αξίζει, τέλος, να προστεθεί και το ότι η θεωρία του Μοντεσκιέ επηρέασε σημαντικά τόσο τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όσο και την Γαλλική Επανάσταση, στα πρώτα τους τουλάχιστον στάδια .

4.5 Ρουσό

Ο Γαλλοελβετός Ζαν Ζακ Ρουσό στην προσπάθειά του να αντιπαρατεθεί στον υπεραναλυτικό ορθολογισμό του Διαφωτισμού εξέφρασε μια πολιτική θεωρία ιδιαίτερα επαναστατική για τις αντιλήψεις της εποχής του. Τα κυριότερα έργα του, στα οποία ασχολείται με την πολιτική επιστήμη, είναι τα « Αιμίλιος » και « Περί κοινωνικού συμβολαίου ».

Ο Ρουσό πίστευε στην ισότητα όλων των ανθρώπων καθώς και στην ελευθερία τους. Το πασίγνωστο απόφθεγμα του:« Ο άνθρωπος γεννιέται ελεύθερος, αλλά είναι παντού αλυσοδεμένος» ταρακούνησε συθέμελα την καθεστηκυία κοινωνική ιεραρχία και έδωσε το έναυσμα για την πολιτική συνειδητοποίηση και ενεργοποίηση των κατωτέρων στρωμάτων. Προκειμένου να αιτιολογήσει τις διάφορες μορφές περιορισμού που κάθε άνθρωπος αποκτά από την γέννηση του σε μια κοινωνία, οι οποίες αντιστρατεύονταν στην θέση του για την φυσική ελευθερία του ανθρώπου, χρησιμοποίησε την έννοια της “ γενικής βούλησης ” , την οποία ορίζει ως ηθική βούληση με στόχο το γενικό αγαθό, στην οποία συμμετέχουν άμεσα και ενεργά όλοι οι πολίτες της κοινωνίας. Με αυτό τον τρόπο ο Ρουσό απέδωσε την συμμόρφωση των ανθρώπων με τους νόμους και τις ηθικές προσταγές στην ελεύθερη βούλησή τους με σκοπό να προσεγγίσουν συλλογικά το γενικό αγαθό, πράγμα κατορθωτό μόνο μέσω της γενικής βούλησης της κοινωνίας. Ωστόσο, απαραίτητη προϋπόθεση κατά τον Ρουσό για την επιτυχία της προσπάθειας αυτής αποτελεί το να είναι όλοι οι πολίτες της κοινωνίας ηθικοί άνθρωποι. Ο Ρουσό ως ιδανική μορφή κράτους πρότεινε την Ομοσπονδιακή Ευρώπη, μορφή που δεν πρόλαβε να αναλύσει περισσότερο .

Ο Ρουσό με τον επαναστατικό του χαρακτήρα και τις προοδευτικές του ιδέες ενέπνευσε μια γενιά φιλελευθέρων να επιδιώξει ένα κράτος που, με την βοήθεια ελευθέρων θεσμών, θα ωθούσε τον λαό στο να πράττει το καλύτερο δυνατό των πολιτών. Διότι, σε αντίθεση με τους ανθρώπους οι οποίοι διαφθείρονται από την εξουσία και επηρεάζονται σημαντικά από τις άλογες ορμές και επιθυμίες τους, ο νόμος παραμένει λογικός, σταθερός και ανεπηρέαστος καθώς “ άνευ ορέξεως νους ο νόμος εστίν ”.

4.6 Σύγκριση πολιτικών θεωριών

Προσεγγίζοντας με διαφορετικό τρόπο την συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας, οι δύο αυτοί σημαντικοί πολιτικοί φιλόσοφοι δομούν με συνεκτικό τρόπο της θεωρίες τους, τόσο δυνατό που όλες οι υπόλοιπες θεωρήσεις και κυρίως των Rousseau (1712-1778) και Montesquieu, λειτουργούν κυρίως επιδιορθωτικά και συμπληρωματικά.

Ενώ ο Hobbes κάνει αναγκαιότητα την απολυταρχική εξουσία ο Locke δεν δεχόταν ότι η ασφάλεια θα μπορούσε να επιτευχθεί με την υποταγή σε έναν απόλυτο ηγεμόνα «διεφθαρμένο από την κολακεία και πάνοπλο από την εξουσία» και πρότεινε να δίδεται η εκτελεστική και η νομοθετική εξουσία σε διαφορετικά χέρια.

Κατά συνέπεια η εκδοχή του Locke για το κοινωνικό συμβόλαιο θεμελιώνει την φιλελεύθερη συνταγματική μοναρχία και βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τον απολυταρχικό και αυταρχικό χαρακτήρα του Hobbes. Παρά την μεγάλη αυτή αντίθεση τους συνδέουν κοινές αντιλήψεις για τον ρόλο και τους στόχους του νεότερου κράτους. Παρά το γεγονός ότι η πολιτική θεώρηση του Locke συνδέεται με τον κτητικό ατομικισμό και την προάσπιση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων ενέπνευσε επαναστατικά και εθνικο-απελευθερωτικά κινήματα και παρείχε όπλα για την άσκηση κοινωνικής κριτικής ενώ αντίθετα η απολυταρχική διατύπωση του κράτους από τον Hobbes ενίσχυσε την επιχειρηματολογία για την ίδρυση των απολυταρχικών κρατών στην Ευρώπη.

Πίνακας 3.

(Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται συγκριτικά τα βασικά σημεία των θεωριών των τριών σημαντικότερων φιλοσόφων της πολιτικής θεωρίας)

Φιλόσοφος:	ΧΟΜΠΣ	ΛΟΚ	ΡΟΥΣΩ
Μορφές:	ΛΕΒΙΑΘΑΝ	ΚΑΤΑΠΙΣΤΕΥΜΑ	ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ
Κίνητρο:	Ο φόβος του θανάτου (αρνητική ανθρωπολογική θεώρηση)	Έλλειμμα κοινωνικής δικαιοδοσίας εντός του φυσικο κράτους	Φόβος απώλειας της ελευθερίας
Τι εκχωρεί το άτομο:	Όλα τα φυσικά του δικαιώματα, την ελευθερία του	Δεν εκχωρεί· εμπιστεύεται μία αποστολή στην κυβέρνηση	Θεωρητικά μειώνεται η φυσική ελευθερία αλλά πρακτικά διασφαλίζεται
Τι δέχεται:	Άνεση και ασφάλεια	Την πραγμάτωση του συλλογικού καλού και την ατομική προστασία	Η ελευθερία διασφαλίζεται από το νόμο
Συνέπειες :	Επιβίωση δίχως ελευθερία (απολυταρχικό κράτος)	Μεικτή-δημοκρατική διακυβέρνηση (κοινοτήτες, λόρδοι, συγκατάθεση μονάρχη)	Άμεση δημοκρατία, εξαφάνιση κυρίων, εφόσον αυτοπειθαρχούν στο νόμο ισότητα , ελευθερία

5. Η ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

Ένα από τα ερωτήματα που γεννιούνται είναι αν σήμερα υπάρχει απολυταρχία και με ποια μορφή παρουσιάζεται. Η απολυταρχία κυριαρχεί σε κάθε τομέα της σύγχρονης ζωής διότι ενυπάρχει στον τρόπο οργάνωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας, παρουσιάζεται δε το άτομο από τη μια τα πολιτεύματά μας να λέγονται εκδημοκρατισμένα και από την άλλη οι θεσμοί που επικρατούν σε αυτά και καθορίζουν αποφασιστικά την δομή και την ποιότητα της ζωής μας να οδηγούν τελικά στο συμφέρον του ισχυρού και την καταπίεση της μεγαλύτερης μερίδας του λαού.

Έτσι παρατηρούμε ακόμη και σε θεωρητικά δημοκρατικές πολιτείες παραδείγματα απολυταρχισμού όπως την απολυταρχία των τραπεζών, την απολυταρχία των μέσων μαζικής επικοινωνίας, των εταιρειών, την απολυταρχία της εξαίρεσης και πόσο επίκαιρος είναι ο Χομπς στις μέρες μας.

5.1 Η απολυταρχία των τραπεζών

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η οποία έχει αρχίσει να λειτουργεί στα μέσα του 1998 και από την 1η Ιανουαρίου 1999, έχει αναλάβει την εν λευκώ άσκηση της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας περιέχεται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Είναι ένας οργανισμός που θα απορροφήσει όλες τις κεντρικές τράπεζες των χωρών - μελών, μεταξύ αυτών και την Τράπεζα της Ελλάδος, και θα είναι τελείως ανεξάρτητος από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ΕΚΤ αποφασίζει για όλα τα θέματα ισοτιμιών και επομένως για την ισοτιμία του Ευρώ. Είναι επί της ουσίας το όργανο της δικτατορίας των τραπεζιτών, αφού δε θα λογοδοτεί σε κανένα κοινοτικό ή εθνικό όργανο, ενώ αντίθετα οι αποφάσεις του θα είναι υποχρεωτικά εκτελεστές απ' όλες τις χώρες - μέλη. Από την άποψη αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία η έκθεση που δόθηκε στη δημοσιότητα από τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ινστιτούτου Αλεξάντερ Λαμφαλουσί για τις κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής της ΕΚΤ. Το ENI, όπως ορίζει η Συνθήκη του Μάαστριχτ, είναι ο πρόδρομος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Αυτό που απασχολεί λοιπόν τους εγκεφάλους του ENI είναι ο δείκτης με τον οποίο θα κρίνεται η

μελλοντική νομισματική πολιτική. Θα είναι η αύξηση της προσφοράς χρήματος ή ο πληθωρισμός; Η πρώτη πρόταση υποστηρίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Γερμανίας, την περιβόητη Μπούντεσμπανκ, η δεύτερη από την Τράπεζα της Αγγλίας. Οι Γερμανοί τραπεζίτες θέλουν το Ευρώ να έχει τα χαρακτηριστικά του σημερινού γερμανικού μάρκου, να είναι δηλαδή ένα σκληρό νόμισμα με ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά προς το δολάριο. Στην περίπτωση αυτή η ρύθμιση των επιτοκίων θα γίνεται με πρώτο γνώμονα τη θέση του νομίσματος, έστω κι αν αυτό μπορεί να πλήττει την ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας. Οι Άγγλοι προτιμούν ένα νόμισμα που θα χρησιμοποιείται σαν εργαλείο στη διεξαγωγή εμπορικών πολέμων και επομένως για τη διαμόρφωση των επιτοκίων θα λαμβάνονται κατ' αρχάς υπόψη οι θέσεις των επιχειρήσεων. Αυτό εξάλλου εφαρμόζει και τώρα η βρετανική κυβέρνηση, που δε διστάζει να υποτιμήσει τη λίρα για να βοηθήσει τις εξαγωγές.

Τα παραπάνω μεταφράζονται σε μια παρατεταμένη περίοδο "σύγκλισης" των οικονομιών όλων των χωρών - μελών όχι προς ένα μέσο όρο, αλλά προς την "οροφή" των οικονομικών επιδόσεων που θα καθορίζονται κατά τα φαινόμενα από τη Γερμανία και την ΕΚΤ. Όσο για τους εργαζόμενους το μέλλον διαγράφεται με ακόμη μελανότερα χρώματα. Μια οικονομική πολιτική που θέτει σαν πρώτο κριτήριο την ανταγωνιστικότητα μέσω των νομισματικών ρυθμίσεων θα οδηγήσει σε συνεχή αύξηση της ανεργίας, μείωση της αγοραστικής δύναμης, κατεδάφιση του κοινωνικού κράτους που επηρεάζει το "μη μισθολογικό κόστος".

- Η τράπεζα φάντασμα

Οι αμερικανοί λατρεύουν τα παρατσούκλια. Τη CIA τη λένε «The Company» (Η Εταιρεία) τη Μαφία «The Family» (Η οικογένεια) την Goldman Sachs «The Firm» (Η Φίρμα). Γκόλντμαν και Σαξ ήταν δύο Γερμανοεβραίοι μετανάστες. Ίδρυσαν την τράπεζα το 1869, αλλά δεν θα μπορούσαν ίσως να φανταστούν ότι θα γινόταν σήμερα η μεγαλύτερη στον κόσμο, αλλά και μία πραγματική, αν και αφανής, όσο μπορεί, υπερκυβέρνηση του κόσμου. Η Γκόλντμαν δεν έχει απλώς καλές σχέσεις με την αμερικανική κυβέρνηση, είναι, σε μεγάλο βαθμό, η κυβέρνηση. Το μυστικό της επιτυχίας της; Έσπαγε πρώτη όλες τις κρατικές ρυθμίσεις και ηθικές δεοντολογίες, ποντάροντας και κερδίζοντας από την

χρεοκοπία των πελατών της. Μπορούσε να το κάνει, γιατί είχε ανθρώπους της στην κυβέρνηση και την κεντρική τράπεζα των ΗΠΑ, σε ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, σε ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες και την ίδια την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Επηρεάζει καθοριστικά τις αποφάσεις που διαμορφώνουν την τραπεζική αγορά και τις ρυθμίσεις της.

5.2 Η απολυταρχία των μέσων μαζικής ενημέρωσης

Βολτέρος : "Θα υπερασπίζομαι τη γνώμη μου μέχρι θανάτου, αλλά θα έδινα και τη ζωή μου ακόμη για να μπορείτε να υπερασπίζεστε ελεύθερα τη δική σας".

Ο αμερικανός διανοητής Νόαμ Τσόμσκι αναλύει τους μηχανισμούς της κυριαρχίας και τους τοποθετεί στο ιστορικό τους πλαίσιο. Υπενθυμίζει, για παράδειγμα, ότι τα απολυταρχικά καθεστάτα βασίστηκαν στις μεθόδους της διαφημιστικής επικοινωνίας, προπαγάνδας, οι οποίες τελειοποιήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στα απολυταρχικά καθεστάτα το κράτος αποφασίζει ποια είναι η γραμμή πλεύσης και οι υπόλοιποι οφείλουν, στη συνέχεια, να συμμορφωθούν. Στην περίπτωση της Γερμανίας στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ήταν τότε το ευρωπαϊκό κράτος που είχε σημειώσει τη μεγαλύτερη πρόοδο στα πεδία των τεχνών, των επιστημών, της τεχνολογίας, της λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας. Έπειτα, μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, μεσολάβησε η απόλυτη μεταστροφή και η Γερμανία μετατράπηκε στο πιο δολοφονικό, στο πιο βάρβαρο κράτος της ανθρώπινης Ιστορίας. Όλα αυτά υλοποιήθηκαν δια της εμφύσησης φόβου: φόβου για τους μπολσεβίκους, τους Εβραίους, τους Τσιγγάνους, για όλους εκείνους που, κατά τους ναζί, απειλούσαν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, δηλαδή τους "άμεσους κληρονόμους του ελληνικού πολιτισμού", όπως έγραφε ο φιλόσοφος Χάιντεγκερ το 1935. Τα γερμανικά μέσα ενημέρωσης που βομβάρδισαν τον πληθυσμό με μηνύματα τέτοιου είδους μπόρεσαν και επέβαλλαν την ιδεολογία τους, «η κατασκευή της συναίνεσης»¹³.

---

¹³. Edward Herman & Noam Chomsky, «Manufacturing Consent», Pantheon, Νέα Υόρκη 2002. Η έκφραση «η κατασκευή της συναίνεσης» ανάγεται στον αμερικανό δοκιμιογράφο Γουόλτερ Λίπμαν. Ο τελευταίος, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '20, αμφισβητώντας την ικανότητα του κοινού ανθρώπου να αυτοπροσδιορίζεται με σύνεση, διατύπωσε την άποψη ότι οι ελίτ των διανοουμένων «αποστειρώνουν» την πληροφορία προτού προσεγγίσει τη μάζα.

Η βασική λειτουργία του Τύπου και των Μ.Μ.Ε., από τότε που δημιουργήθηκαν, και ειδικά κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, ήταν πάντοτε η καθοδήγηση το «κοινωνικού συνόλου». Αυτή η καθοδήγηση δεν γίνεται βέβαια με την προώθηση γνώσεων και προτάσεων ή επαναστατικών ιδεών, αλλά με τη προώθηση ψευδών, παραφουσκωμένων, παραπλανητικών και χαμηλότατου επιπέδου ειδήσεων.

Σήμερα, τα μεγάλα Μ.Μ.Ε. διαφημίζουν τον εαυτό τους ως «φύλακες της ενημέρωσης» και της «αντικειμενικής δημοσιογραφίας» και καυχούνται ότι είναι «προασπιστές των δικαιωμάτων του λαού». Ελάχιστοι όμως δημοσιογράφοι ή άνθρωποι των ΜΜΕ μπορούν να καυχηθούν πραγματικά κάτι τέτοιο. Αντίθετα, το μεγαλύτερο μέρος των Μ.Μ.Ε. ήταν πάντοτε καθοδηγούμενο, εξυπηρετούσε πάντοτε πλουτοκρατικά, πολιτικά και εξουσιαστικά συμφέροντα. Οι αυτοχαρακτηρισμοί «προστάτες της Δημοκρατίας» είναι μονάχα επικίνδυνοι λαϊκισμοί. Εξάλλου, πώς θα μπορούσε να είναι δημοκρατικό ένα «Μαζικό Μέσο», που προβάλλει την άποψη ενός ή μερικών ανθρώπων, στο σύνολο σχεδόν του πληθυσμού μιας χώρας; Αυτό είναι, αντίθετα, ο ορισμός του Ολοκληρωτισμού!

Στο τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, τα Μ.Μ.Ε. είχαν πολλαπλασιαστεί, και δεν υπήρχαν πλέον μόνο οι εφημερίδες και τα έντυπα, αλλά και το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος και η τηλεόραση. Αντί όμως μέσα από όλα αυτά να επιτευχθεί η πολυφωνία των ιδεών και των αντιλήψεων, το αποτέλεσμα του πολλαπλασιασμού των Μ.Μ.Ε. ήταν μονάχα να ενταθεί η «πλύση εγκεφάλου» που οι ίδιες εξουσιαστικές ομάδες ασκούσαν στον πληθυσμό, αφού αυτές είχαν το κεφάλαιο για να χρηματοδοτήσουν και να ελέγχουν αυτά τα μέσα. Με την πτώση μάλιστα του εθνικισμού και το άνοιγμα των συνόρων των δυτικών κρατών, τα Μ.Μ.Ε. άρχισαν να αποκτούν παγκόσμιο χαρακτήρα. Έτσι, ο Έλληνας των αρχών της δεκαετίας του 1980, έβλεπε κάθε βράδυ στην τηλεόρασή του αμερικανικές ταινίες, μάθαινε νέα από το πρακτορείο Ρόιτερς, και λάμβανε πληροφόρηση μέσα από το κρατικό κανάλι ειδήσεων, εκτός κι αν διάβαζε και εφημερίδες, στις οποίες παρουσιάζονταν και κάποιες άλλες απόψεις, αφού οι εποχές απαιτούσαν την απελευθέρωση του Τύπου. Έτσι τέθηκαν οι βάσεις της σημερινής Παγκοσμιοποίησης, με την κακή της έννοια. Η τηλεόραση παραγκώνισε άμεσα τις εφημερίδες από τον ρόλο του δημοφιλέστερου μέσου, αλλά οι τεχνικές του

«κιτρινισμού» και του επηρεασμού της κοινής γνώμης μέσα από την TV δεν άλλαξαν σε τίποτε, απλώς ενισχύονταν πλέον από τη δύναμη της εικόνας. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού ακόμη και σήμερα πιστεύει στην εικόνα, αν και είναι πλέον γνωστό ότι τα σκηνοθετικά και τα εικονοληπτικά τρικ μπορούν να παρουσιάζουν τα πράγματα όπως θέλει ο κάθε σκηνοθέτης. Τα ΜΜΕ από της υπάρξεώς τους μέχρι και σήμερα με αποκορύφωμα τις τελευταίες δεκαετίες πέραν του αποπροσανατολισμού, έχουν επιδοθεί σε μία προσπάθεια άλωσης της ίδιας της συνείδησης του λαού. Αυτό γίνεται με δύο τρόπους κυρίως:

Αρχικά μέσω του καταγιγισμού των πληροφοριών, όπου ο «καταναλωτής» δεν ξέρει τί να πρωτοδιαβάσει και τί να αφομοιώσει, διερωτώμενος πού βρίσκεται η αλήθεια και πού το ψέμα. Έτσι, αλλά και αναγορεύοντας τα σκάνδαλα και τις ροζ ιστορίες σαν βασικά συστατικά της καθημερινότητας, σπέρνουν τη σύγχυση και αποπροσανατολίζουν το λαό από τα πραγματικά του προβλήματα, αποκοιμίζουν τη σκέψη του και αποθαρρύνουν κάθε μελλοντική διεκδίκηση. Ο δεύτερος εξίσου αν όχι σημαντικότερος, είναι η προώθηση και η προβολή στοχευμένων άρθρων από δημοσιογράφους ή άλλους επώνυμους, λ.χ. καθηγητές πανεπιστημίων. Οι αρθρογράφοι αυτοί, εύκολα αναγνωρίσιμοι από την στάση τους απέναντι στον βομβαρδισμό της Σερβίας, το σχέδιο Ανάν, το βιβλίο της Ιστορίας, το συνέδριο στο Πάντειο Πανεπιστήμιο για την Τσαμουριά έχουν νεοταξική ιδεολογικοπολιτική προέλευση, αυτοκατατάσσονται στην «εκσυγχρονιστική αριστερά» ή την «νεοφιλελεύθερη δεξιά», έχουν πολιτική στήριξη από ομοϊδεάτες τους πολιτικούς και σαφής στόχος τους είναι να υπηρετήσουν με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα των αφεντικών τους, δηλαδή της παγκόσμιας υπερδύναμης. «Ο ελληνικός λαός είναι ατίθασος και γι' αυτό θα πρέπει να τον πλήξουμε βαθιά στις πολιτισμικές του ρίζες ... τότε ίσως συνετιστεί. Εννοώ δηλαδή να πλήξουμε την γλώσσα του, τη θρησκεία του, τα πνευματικά και ιστορικά του αποθέματα ώστε να εξουδετερώσουμε κάθε δυνατότητά του, ν' αναπτυχθεί, να διακριθεί, να επικρατήσει για να μην μας παρενοχλεί στα Βαλκάνια, στην Ανατολική Μεσόγειο, στην μέση Ανατολή, σ' όλη την νευραλγική περιοχή που είναι μεγάλης στρατηγικής σημασίας για μας για την πολιτική των ΗΠΑ». (Η. Kissinger, δημόσια ομιλία στις ΗΠΑ το 1997, την οποία ο ίδιος αρνήθηκε εκ των υστέρων..).

5.3 Η απολυταρχία των εταιρειών

Σε αυτόν τον κόσμο υπάρχουν τυραννικές δομές - πρόκειται για τις μεγάλες εταιρείες. Είναι οι πιο στενοί συγγενείς των απολυταρχικών θεσμών. Δεν έχουν καμία υποχρέωση να δώσουν λογαριασμό στο κοινό, στην κοινωνία, δρουν όπως τα αρπακτικά, με θήραμα άλλες επιχειρήσεις. Για να αμυνθούν, οι πληθυσμοί δεν διαθέτουν παρά ένα και μοναδικό όργανο: το κράτος. Όμως, η ασπίδα του δεν είναι τόσο αποτελεσματική γιατί, γενικά, συνδέεται στενά με τα αρπακτικά. Με μία, μόνο, διαφορά: ενώ, για παράδειγμα, η Siemens δεν έχει να δώσει λογαριασμό σε κανέναν, το κράτος οφείλει συχνά να δώσει εξηγήσεις στον πληθυσμό. Όταν η δημοκρατία θα έχει διευρυνθεί σε βαθμό που οι πολίτες θα ελέγχουν τα μέσα παραγωγής και συναλλαγής, θα συμμετέχουν στη λειτουργία και θα έχουν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση του γενικότερου πλαισίου του βίου τους, τότε θα γίνει εφικτή η σταδιακή εξάλειψη των κρατικών δομών. Το κράτος θα αντικατασταθεί από εθελοντικές ενώσεις, οι οποίες θα δρουν στους χώρους εργασίας των ατόμων.

5.4 Η απολυταρχία της εξαίρεσης

Η απολυταρχική έννοια εξουσίας στηρίζεται στον φόβο και θεσπίζει ότι ο άρχων δεν υπάγεται στον νόμο. Ο απολυταρχικός φιλόσοφος Τόμας Χομπς θεωρούσε πως η πολιτική εξουσία, που επιβάλλει τον νόμο, η ίδια δεν υπάγεται στον νόμο. Το ίδιο και οι λοχαγοί του στρατού μας: Όταν αναθέτουν σε έναν φαντάρο έργο επιλοχία, δηλαδή να ορίζει ποιος θα κάνει πότε ποια υπηρεσία, δεν του επιτρέπουν να βάζει ο ίδιος τον εαυτό του υπηρεσία. Το ίδιο σχήμα ισχύει γενικά στους σύγχρονους στρατούς, όπου αυτός που δίνει διαταγές δεν πολεμά ο ίδιος. Εδώ ουσιαστικά η απλή δύναμη είναι αυτό το οποίο βαφτίζεται δικαίωμα: Όποιος επιβάλλει κάτι, έχει τη δύναμη να μην υποτάσσεται ο ίδιος σε αυτό. Υπάρχει όμως κι άλλη έννοια εξουσίας, όπου ο άρχων υπάγεται στον νόμο.

Για τον δημοκράτη φιλόσοφο Ρουσσώ ο άρχων είναι υπόλογος στους αρχομένους, ακριβώς γιατί η δύναμη ως τέτοια δεν στοιχειοθετεί δικαίωμα. Επειδή μπορείς να με σφάξεις, δεν σημαίνει ότι έχεις το δικαίωμα να με σφάξεις. Επειδή εσύ βγάζεις τις υπηρεσίες, δεν σημαίνει ότι έχεις το δικαίωμα να μην μπαίνεις πια υπηρεσία. Ο Αλέξανδρος, μια φορά που οι στρατιώτες δεν υπάκουσαν, έδειξε, λένε, τις ουλές πάνω στο σώμα του. Ανέκτησε την εξουσία του γιατί είχε

περισσότερες από τους άλλους. Οι στρατιώτες σκέφτονταν ότι είχε το δικαίωμα να άρχει γιατί πολεμούσε στην πρώτη γραμμή. Σύμφωνα με αυτή την έννοια εξουσίας, δικαιούμαι να επιβάλλω τον νόμο όταν του υποτάσσομαι εγώ πρώτος και καλύτερος. Σε αυτή την περίπτωση, το δικαίωμα απαιτεί υπαγωγή στην κοινή μοίρα, όχι εξαίρεση από αυτήν. Εδώ δεν ακολουθεί το δικαίωμα τη δύναμη αλλά, αντίστροφα, η δύναμη το δικαίωμα. Και δεν άρχει ο φόβος όσο η αγάπη. Λίγα πρόσωπα έχουν αγαπηθεί όσο οι ηγέτες που πολεμούν στην πρώτη γραμμή «Άρης», «Τσε»¹⁴. Ο αρχόμενος δεν αποδέχεται τον άρχοντα από φόβο, τον παραδέχεται, δεν είναι θύμα αλλά οπαδός, δεν υφίσταται τη δύναμή του, του τη χορηγεί. Αυτή είναι η δημοκρατική έννοια εξουσίας. Ο πραγματιστής Μακιαβέλλι λέει ότι συμφέρει τον ηγεμόνα ο λαός να τον αγαπά. Τον συμβουλεύει να δίνει όπλα στον λαό και να τον κάνει έτσι οπαδό του. Όντως, η εξουσία με την απολυταρχική έννοια καταρρέει μόλις πάψει ο λαός να φοβάται, ενώ η εξουσία με τη δημοκρατική έννοια αντλείται από τους αρχομένους. Το περίεργο είναι ότι η σημερινή πολιτική εξουσία, ενώ θα έπρεπε να ακολουθεί το δεύτερο υπόδειγμα, ακολουθεί κυρίως το πρώτο. Ο ηγέτης μας νόσησε ως πρωθυπουργός της χώρας και μετέβη σε νοσηλευτικό ίδρυμα ξένου συστήματος υγείας. Δεν υπαγόταν σε κοινή μοίρα με τους αρχομένους του. Σήμερα οι βουλευτές ψηφίζουν περικοπές για τους μισθούς των άλλων και η υπουργός Παιδείας έχει το παιδί της σε ιδιωτικό σχολείο, όπου θα λάβει Διεθνές Απολυτήριο για να φοιτήσει σε ξένο εκπαιδευτικό σύστημα. Κάθε φορά παρατηρείται η απολυταρχική έννοια εξουσίας: Ο άρχων εξαιρείται αυτού που ο ίδιος επιβάλλει στους άλλους.

---

¹⁴. Άρθρο του Γιώργου Φαράκλα για την εφημερίδα «Αυγή», Σάββατο 13/11/2010. Ο Γ. Φαράκλας διδάσκει στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

5.5 Η επικαιρότητα του Χομπς

Η ιδέα του κυρίαρχου απορρέουσα από την εθελούσια παραίτηση των ατόμων του δικαιώματος της ελευθερίας (εκχώρηση) με σκοπό την προάσπιση της ζωής τους και την ασφάλεια τους-βασική ιδέα στο Λεβιάθαν - επανέρχεται στο διεθνές πολιτικό προσκήνιο με πολλές μορφές. Μία από τις πιο πρόδηλες «επιβιώσεις» του Λεβιάθαν αποτελεί το κράτος των ΗΠΑ που από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ασκεί πολιτική «ηγεμονικού εγγυητή»¹⁵ στις εξωτερικές του σχέσεις. Το « δόγμα Κίσιγκερ »¹⁶ (1973) για την Ευρώπη και η θεώρηση των «ιδεολογικών εχθρών» ως «άτακτων παιδιών»¹⁷ που χρειάζεται να επανεισαχθούν με τον καλό λόγο ή με τη βία στην πειθαρχία, δεικνύει την πρόθεση, τουλάχιστον, των ΗΠΑ να καταστούν «ιστορική εμπροσθοφυλακή»¹⁸ και να αποτελέσουν, σε παγκόσμιο επίπεδο, ένα νέο Λεβιάθαν. Ειδικά μετά την 11/9, ο φόβος της τρομοκρατίας αποτέλεσε τον υπ' αριθμό ένα μοχλό της περιστολής μίας σειράς συνταγματικών δικαιωμάτων στο όνομα της ασφάλειας, που ο πολίτης εμπιστεύεται, δίχως όρους, στο κράτος. Η εξασφάλιση της ενδοκρατικής ειρήνης, όπως και στο Λεβιάθαν, συναρτάται με τη διασφάλιση οικονομικών δικαιωμάτων και ευμάρειας (υπερκαταναλωτισμός, «Αμερικάνικο όνειρο»). Αρκεί, ωστόσο, ένα ακραίο καιρικό φαινόμενο, όπως ο τυφώνας «Κατρίνα», στις λιγότερο προνομιούχες πολιτείες των ΗΠΑ-εκεί που το αμερικάνικο όνειρο έχει ξεθωριάσει- για να δηλώσει πως η απειλή της προ-κοινωνικής κατάστασης ακόμη και σε μια πανίσχυρη χώρα, όπως οι ΗΠΑ, δεν είναι μακριά.

---

¹⁵. Βλ. Νόαμ Τσόμσκι. Ηγεμονία ή Επιβίωση. Η εκστρατεία των ΗΠΑ για παγκόσμια κυριαρχία, μτφ. Γιώργος Καλαμαντής. εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2006. σ. 351.

¹⁶. Πρόκειται για την ομιλία του Χένρι Κίσιγκερ «Η χρονιά της Ευρώπης», το 1973. Μεταξύ των άλλων, διαβάζουμε: «οι ΗΠΑ έχουν συμφέροντα και ευθύνες σε όλο τον κόσμο», ενώ οι σύμμαχοι τους έχουν μόνο «τοπικά συμφέροντα», Νόαμ Τσόμσκι, σ. 246.

¹⁷. Βλ. Νόαμ Τσόμσκι. σ 108-122

¹⁸. Πρόκειται για τον «γουιλσονικό ιδεαλισμό» που διατρέχει την πολιτική των ΗΠΑ ολόκληρο τον 20^ο αι. και την αυγή του 21^{ου}: Η Αμερική είναι «ιστορική εμπροσθοφυλακή» και «πρέπει να διατηρήσει για πάντα την παγκόσμια κυριαρχία και τη στρατιωτική υπεροχή της χωρίς αμφισβητήσεις, για το καλό όλων» Andrew Bacevich, American Empire, Harvard, σ.215

Με τα λόγια του Άλαν Γουλφ¹⁹ : «Υπάρχουν αυτοί που λένε πως, στη φυσική της κατάσταση, έτσι είναι η ανθρωπότητα: ελάχιστα ανώτερη από τα ζώα, αποτελείται από στερημένα όντα, υποχείρια της αμαρτίας και του εγωισμού, που χρειάζονται απεγνωσμένα την ισχυρή καθοδήγηση που μόνο ένας θεός ή οι ένοπλες δυνάμεις, μπορούν να παράσχουν. Γι' άλλους πάλι, η φυσική μας κατάσταση μάς θυμίζει τι θα είμαστε χωρίς τον πολιτισμό: δεν είμαστε ζώα που μας καθοδηγούν τα ένστικτα, αλλά χτίστες κοινωνιών, που είναι ικανές να τα παραμερίζουν...Για μια τόσο μοντέρνα χώρα, όσο οι ΗΠΑ, είναι εντυπωσιακό πόσο έλκυσαν τους σχολιαστές οι ωμές, ενστικτώδεις εκδηλώσεις, που αποκάλυψε η Κατρίνα. Γι' αυτούς δεν είναι τυχαίο που τόσο πολλά θύματα είναι μαύροι. Η Αφρική-και κατ' επέκταση οι αφροαμερικανοί-παραδοσιακά θεωρείτο από τους λευκούς-ειδικά τους λευκούς του Νότου- πως ελάχιστα απέιχε από τη φυσική κατάσταση. Οι αυτοεπιβεβαιούμενοι σοφοί του "fox news" δεν μπορούσαν να ξεκολλήσουν τα μάτια τους από τις-τόσο βολικές-εικόνες νεαρών μαύρων να περιφέρονται, κρατώντας στην αγκαλιά τους οθόνες πλάσματος. Τόσο στερημένοι άνθρωποι δεν αξίζουν καν τη βοήθεια μας».

Οπότε, η επικαιρότητα του Λεβιάθαν ίσως δε βρίσκεται στην ανθεκτικότητα του κυρίαρχου στις όποιες σύγχρονες επιβιώσεις του, όσο στο φόβο έκπτωσης του ανθρώπου στην προ-κοινωνική κατάσταση καθώς επανέρχεται στο δημόσιο πεδίο η «ανθρωπολογική απαισιοδοξία» που κατεύθυνε το έργο του Χομπς. Πράγματι, ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος παρακολουθεί παθητικά την αποδόμηση του κράτους πρόνοιας και των κοινωνικών του δικαιωμάτων, την ίδια στιγμή που ο «άδικος» πόλεμος, η διασάλευση της ειρήνης και η απειλή ενός πυρηνικού ή περιβαλλοντικού ολέθρου, η κακοποίηση παιδιών και ζώων, η επαναφορά της αυτοδικίας και ο τηλεοπτικός κανιβαλισμός, τον εισάγουν βίαια στους πιο ακραίους μεσαιωνικούς εφιάλτες των καβαλέτων του Bosch²⁰. Κατά μία εύστοχη παρατήρηση: «Όλα τα θεμέλια του νεωτερικού κόσμου που μας συνέχουν ως όντα και ως πολιτισμό, καταρρέουν. Και στην κατάρρευση του ο αποξενωμένος άνθρωπος, ξαναγίνεται, ο προσυμβολαιακός λύκος του Χομπς»²¹.

---

¹⁹. Ο Άλαν Γουλφ είναι πολιτικός επιστήμων και διευθυντής του «Κέντρου Μπίτσι για τη θρησκεία και την αμερικανική δημόσια ζωή» στο κολλέγιο της Βοστώνης.

²⁰. Bosch (1450-1516) Ολλανδός ζωγράφος που αποτύπωσε το (κακό).

²¹. Άλκης Ρήγος, www.epohi.gr

6. Βασικά συμπεράσματα

Η Ιστορία δεν επιδέχεται σταθερές. Δεν επιτρέπει προβλέψεις. Αν κάτι την ελκύει, είναι η αβεβαιότητα της ανθρώπινης πορείας, πάνω στην οποία μπορεί να δουλεύει ακατάπαυστα, χωρίς παρεμβάσεις και χωρίς την έξωθεν καλή μαρτυρία. Φυσικά δεν είναι αυτή που διαμορφώνει τα γεγονότα. Οι αποφάσεις και οι πράξεις των ανθρώπων τα διαμορφώνουν. Τα καταγράφει όμως κι όταν ο μελλοντικός μελετητής προστρέχει στα κιτάπια της, διαπιστώνει ότι ελάχιστα απ' όσα οι πολιτικοί ή οι διανοούμενοι της εποχής σκέπτονταν, πραγματοποιήθηκαν. Ένα παράδειγμα, εκεί στο τέλος του 20ού αιώνα, ο καθηγητής του MIT Φράνσις Φουκουγιάμα ενθουσιασμένος τότε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τη συντριβή του υπαρκτού σοσιαλισμού, βιάστηκε να αναφερθεί στο τέλος της Ιστορίας. Προφανώς τη δεδομένη χρονική στιγμή είχε δίκιο. Η δημοκρατία και η ελεύθερη αγορά είχαν αναδειχθεί νικήτριες στην τιτάνια αντιπαράθεση των πρωταγωνιστών του Ψυχρού Πολέμου. Όμως στη συνέχεια, η ίδια η Ιστορία τον διέψευσε πανηγυρικά και σήμερα, εν έτει 2011, δεδομένες ιδεολογίες εν μέρει αναθεωρούνται, δεδομένες ιδεοληψίες εν μέρει ανατρέπονται, και ένα μεγάλο κομμάτι της οικουμένης προετοιμάζεται για την καινούργια εποχή.

Οποιοσδήποτε λογικός άνθρωπος της Δύσης θα υπέθετε ότι η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 δεν θα σηματοδοτούσε μόνο την αποτυχία ενός πολιτικού συστήματος. Αντίθετα, θα συνέτεινε στη διάχυση των δυτικών αρχών περί δημοκρατίας και ελεύθερης αγοράς σε κράτη που ως εκείνη τη στιγμή βίωναν τον απολυταρχισμό. Ως ένα βαθμό οι δημοκρατικές ιδέες, ακόμη και με το κοστουμάκι των Starbucks ή των MacDonald's, κατάφεραν να διεισδύσουν σε πολλές χώρες. Πολλοί μάλιστα διαμαρτύρονται, λέγοντας ότι περιμέναμε νέα δημοκρατικά καθεστώτα και είδαμε νέα αυταρχικά καθεστώτα.

Τα αυταρχικά καθεστώτα στις χώρες της Κεντρικής Ασίας, Αφρικής επιδεικνύουν άριστη ικανότητα επιβίωσης, χρησιμοποιώντας ως εργαλεία τη φήμωση της αντιπολίτευσης και την πάταξη των αντιπάλων. Υπάρχουν σημαντικοί παράγοντες, που εξασφαλίζουν την παράταση του πολιτικού βίου του αυταρχισμού στην Κεντρική Ασία, Αφρική. Σημαντικότερος παράγοντας ίσως είναι η φτώχεια,

που καταδυναστεύει τους πολίτες των χωρών αυτών, μη αφήνοντας χώρο για πολιτικές αναζητήσεις.

Η φτώχεια επίσης έχει οδηγήσει τους νέους στο εξωτερικό για καλύτερο επίπεδο ζωής, στερώντας από την αντιπολίτευση το φυτώριό της και την εμπροσθοφυλακή της στον αγώνα για αλλαγή. ΗΠΑ, Ρωσία και Κίνα διαγωνίζονται για την πρωτοκαθεδρία στον ενεργειακό πλούτο της περιοχής, γεγονός που δεν τους επιτρέπει να γίνουν δυσάρεστες στις ηγεσίες, υπενθυμίζοντας «ευτελή» θέματα όπως ο εκδημοκρατισμός. Οι πετρελαϊκοί κολοσσοί που δραστηριοποιούνται στην Κεντρική Ασία, Αφρική, Αραβικές χώρες με τεράστιες επενδύσεις, δεν επιθυμούν, για ευνόητους λόγους, αναταράξεις και τις πολύχρωμες επαναστάσεις.

Τέλος το κράτος, ως μορφή οργάνωσης και διοίκησης της κοινωνίας, απασχόλησε τον άνθρωπο από τα πρώτα κιόλας στάδια της συγκρότησής του σε κοινωνίες. Ο ιδανικός τρόπος για να διαρθρωθεί και να διακυβερνηθεί η κοινωνία αποτέλεσε την χίμαιρα πολλών επιστημόνων και φιλοσόφων. Κοινή παραδοχή, ωστόσο, είναι ότι το κράτος οφείλει να έχει ως πρωταρχικό του στόχο το κοινό αγαθό της κοινωνίας, την ευημερία και την ευτυχία δηλαδή όλων των πολιτών. Εκφράστηκαν πολλές διαφορετικές θεωρίες, ορισμένες εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους, αλλά από όσες εφαρμόστηκαν καμία δεν κατάφερε να προσεγγίσει τον στόχο αυτό. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στην ανθρώπινη φύση, η οποία επιβουλεύεται και ανταγωνίζεται τον συνάνθρωπο και διψά για την προσωπική διάκριση, ανάδειξη και ισχυροποίηση.

Παρά το γεγονός ότι το ιδανικό κράτος αποτελεί μια ουτοπία ωστόσο η πορεία και η εξέλιξη της Πολιτικής Επιστήμης μέσα από τους αιώνες έχει δώσει καρπούς όπως η σημερινή δημοκρατία και αφήνει βάσιμες ελπίδες ότι, μελετώντας ενδελεχώς κάθε νέο πολίτευμα και θεωρία περί κράτους, θα οδηγήει το ανθρώπινο είδος σε συνεχώς καλύτερα, ορθότερα και βελτιωμένα κρατικά συστήματα τα οποία θα πλησιάζουν όλο και περισσότερο την ιδανική πολιτεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία:

- Αριστοτέλης , Αθηναίων Πολιτεία , Αθήνα , Βιβλιοπωλείο της “Εστίας”, 1980 .
- Ο ίδιος , Πολιτικά , Αθήνα , Πάπυρος , 1939 .
- Δημητρόπουλος Ανδρέας , Γενική Συνταγματική Θεωρία , Αθήνα -Κομοτηνή , Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα , 2004 .
- Ελλάς , Τόμος Α’ (συνολικός αριθμός τόμων : 2) , Αθήνα , Πάπυρος , 1997 .
- Καραγιαννόπουλος Ιωάννης , Το Βυζαντινό Κράτος , Θεσσαλονίκη , Εκδόσεις Βάνιας , 1993 .
- Μακιαβέλι Νικόλο , Ο Ηγεμόνας , Αθήνα , Εκδόσεις Γαλαξία , 1963
- Μαυριάς Κώστας , Συνταγματικό Δίκαιο , Αθήνα - Κομοτηνή , Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα , 2004 .
- Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα , τόμοι 61 , Αθήνα , Πάπυρος , 1996 .
- Πετρούτσος Νίκος , Το Κράτος Δικαίου και πώς θα το αποκτήσουμε , Αθήνα , 1993 .
- Πουланτζάς Νίκος , Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις , Εκδόσεις Θεμέλιο 1985.
- Ρουσοπούλου Έλλη , Περί διακυβερνήσεως ελευθέρων ανθρώπων , Αθήνα , 1984
- Αθανασόπουλος Κ., Βυζαντινός και Δυτικός κόσμος, τ. Α΄, ΕΑΠ, Πάτρα 2000.
- Κιτρομηλίδης Π., Νεότερη πολιτική θεωρία. Αθήνα:Σάκκουλας 1992
- Μολύβας Γ. Φιλοσοφία στην Ευρώπη:Η εποχή του διαφωτισμού(17ος-18ος αιώνας) ΕΑΠ Πάτρα 2001.
- Χριστοφιλοπούλου Α., Βυζαντινή Ιστορία, τόμος Α΄, τυπογραφείο Μ.&Ν. Αθανασόπουλου Ο.Ε., Αθήνα 1975.
- Πέννα Β., «Βυζαντινοί θεσμοί», στο: Ελληνική Ιστορία, τ. Β΄, ΕΑΠ, Πάτρα 1999.
- Πέννα Β., «Ο δημόσιος, οικονομικός και κοινωνικός βίος των βυζαντινών», στο: Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα Ι: Από την αρχαιότητα έως και τα μεταβυζαντινά χρόνια, τ. Β΄, ΕΑΠ, Πάτρα 2001.
- Καραγιαννόπουλος Ι., Το Βυζαντινό Κράτος, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996.
- Στυλιανού,Α., Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ, Αθήνα:Πόλις,2006

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:

Ράνσιμαν Σ., Βυζαντινός Πολιτισμός, μτφρ. Δετζώρτζη Δ., Γαλαξίας, Αθήνα 1969.
Runciman S., Η βυζαντινή θεοκρατία, μτφρ. Ροηλίδης Ι., Δόμος, Αθήνα 1982.
Rostovtzeff M., Ρωμαϊκή Ιστορία, μτφρ. Κάλφογλου Β., Παπαζήσης, Αθήνα 1984.
Μακφέρσον,Κ. Μπ., Ατομικισμός και ιδιοκτησία. Αθήνα:Γνώση 1986.
Anderson.Perry Το Απολυταρχικό Κράτος, Αθήνα: Οδυσσέας 1986.

Πηγές :

Άρθρο του Γιώργου Φαράκλα για την εφημερίδα «Αυγή», Σάββατο 13/11/2010. Ο Γ. Φαράκλας διδάσκει στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Εφημερίδα Le Monde & Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 12/08/2007

Το κοινωνικό συμβόλαιο του Χομπς και η επικαιρότητά του. Εργασία της φιλόλογου Παναγιώτας Βάσση

Διαδύκτιο:

www.wikipedia.com

www.epohi.gr